Royal HaskoningDHV
Enhancing Society Together

RAPPORT

Gebiedsdossier grondwaterwinning Oudega

Actualisatie 2018/2019

Klant: Provincie Fryslân

Referentie: WATBG2961R012F01WM
Status: 0.1/Finale versie
Datum: 17 april 2019

HASKONINGDHV NEDERLAND B.V.

Chopinlaan 12
9722 KE GRONINGEN
Water
Trade register number: 56515154

+31 88 348 53 00 **T**
info@rhdhv.com **E**
royalhaskoningdhv.com **W**

Titel document: Gebiedsdossier grondwaterwinning Oudega

Ondertitel: Gebiedsdossier Oudega
Referentie: WATBG2961R012F01WM
Status: 0.1/Finale versie
Datum: 17 april 2019
Projectnaam: Actualisatie gebiedsdossiers grondwaterwinningen Fryslân
Projectnummer: BG2961
Auteur(s): [redacted]

Opgesteld door: [redacted]

Gecontroleerd door: [redacted]

Datum/Initialen: 17 april 2019

Goedgekeurd door: [redacted]

Datum/Initialen: 17 april 2019

Classificatie
Projectgerelateerd

Disclaimer

No part of these specifications/printed matter may be reproduced and/or published by print, photocopy, microfilm or by any other means, without the prior written permission of HaskoningDHV Nederland B.V.; nor may they be used, without such permission, for any purposes other than that for which they were produced. HaskoningDHV Nederland B.V. accepts no responsibility or liability for these specifications/printed matter to any party other than the persons by whom it was commissioned and as concluded under that Appointment. The integrated QHSE management system of HaskoningDHV Nederland B.V. has been certified in accordance with ISO 9001:2015, ISO 14001:2015 and OHSAS 18001:2007.

Inhoud

1	**Inleiding**	**1**
1.1	Achtergrond en doel	1
1.2	Status, scope en reikwijdte gebiedsdossier	1
1.3	Betrokken partijen en draagvlak	2
1.4	Leeswijzer	3
2	**Kenmerken winning**	**4**
2.1	Locatie en diepte grondwaterwinning	4
2.2	Voorzieningsgebied	5
2.3	Winhoeveelheden	6
3	**Bescherming winning**	**7**
3.1	Uitwerking grondwaterbescherming provincie Fryslân	7
3.1.1	Provinciaal beleid	7
3.1.2	Bestemmingsplannen	8
3.2	Maatregelen op grond van de Kaderrichtlijn Water	8
3.3	Relevante vergunningvoorschriften winning	9
4	**Beschrijving omgeving en watersysteem**	**10**
4.1	Beschermingszones	10
4.2	Geohydrologie	10
4.3	Bodem	11
4.4	Kwetsbaarheid	12
4.4.1	Hydrologische kwetsbaarheid	13
4.4.2	Hydrochemische kwetsbaarheid	13
4.5	Wateraanvoer	15
5	**Water: kwaliteit en kwantiteit**	**17**
5.1	Landelijke en regionale studies waterkwaliteit	17
5.2	Monitoring waterkwaliteit Vitens	19
5.3	Typering ruwwaterkwaliteit (onttrokken grondwater)	20
5.3.1	Macroparameters	21
5.3.2	Organische microverontreinigingen winputten	21
5.3.3	Indicatoren landbouwkundige belasting	21
5.4	Typering grondwaterkwaliteit in het meetnet	22
5.4.1	Organische microverontreinigingen meetnet	23
5.5	Waterbehandeling	23
5.6	Waterkwantiteit	24

6	**Ruimtegebruik intrekgebied, risico's en relevante ontwikkelingen**	**25**
6.1	Landgebruik	25
6.2	Ondergrondgebruik	26
6.3	Emissiebronnen	27
6.3.1	Diffuse bronnen	27
6.3.2	Lijnbronnen	27
6.3.3	Puntbronnen	31
6.4	Relevante ontwikkelingen	32
7	**Restopgave voor de winning**	**33**
7.1	Inleiding	33
7.2	Doelstelling gebiedsdossier	33
7.3	Problemen en risico's in beeld	34
7.3.1	Waterkwaliteit en waterkwantiteit	34
7.3.2	Risicoanalyse ruimtelijke functies / ontwikkelingen	34
7.4	Oorzaken in beeld	36
7.5	Restopgave	36
8	**Definities**	**40**
9	**Referenties**	**44**

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en doel

Voor iedere grondwaterwinning stelt provincie Fryslân een gebiedsdossier op. Doelstelling van een gebiedsdossier is de duurzame veiligstelling van de grondstof voor de openbare drinkwatervoorziening: grondwater of oppervlaktewater. Gebiedsdossiers worden opgesteld in het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Dit gebiedsdossier gaat over het grondwater bij drinkwaterwinning Oudega.

Het opstellen van de gebiedsdossiers gebeurt in een gezamenlijk proces met belanghebbenden (gemeenten, waterschap en waterbedrijf). Daarbij worden de problemen, risico's en (rest-)opgaven voor grondwaterwinningen in beeld gebracht die een duurzame veiligstelling van de grondwaterwinning mogelijk in de weg staan. Het gebiedsdossier biedt hiermee inzicht in de mate waarin doelen (nog) niet worden gehaald (problemen), of mogelijk niet worden gehaald (risico's), en daarmee in de (rest)opgave waar partijen zich voor gesteld zien om de winning duurzaam veilig te stellen.

Gebiedsdossiers vormen de basis voor afspraken over te nemen maatregelen. De maatregelen komen in een uitvoeringsprogramma te staan (dit uitvoeringsprogramma maakt geen onderdeel uit van de gebiedsdossiers zelf). Gebiedsdossiers dragen daarmee bij aan de duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening conform artikel 2 (http://wetten.overheid.nl/BWBR0026338/2015-07-01) van de Drinkwaterwet. Tevens vormt het gebiedsdossier een instrument om de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water voor drinkwaterbronnen (artikel 7 KRW: https://www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/wetgeving-beleid/kaderrichtlijn-water/publicaties-krw/officiele-stukken/@177040/richtlijn-2000-60-eg/) te realiseren en worden ze in dit verband gebruikt voor de stroomgebiedsbeheerplannen. De KRW beoogt immers geen achteruitgang van de waterkwaliteit en verbetering op termijn, waardoor de inspanning die nodig is om het water te zuiveren, vermindert.

Duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening
Duurzaam schoon drinkwater is een gezamenlijke zorg! De zorg voor de bescherming van het grondwater als bron voor drinkwater is verankerd in wet- en regelgeving waarbij elke overheid van lokaal tot nationaal verantwoordelijkheden heeft. Deze zorgplicht is onder meer verankerd in de Drinkwaterwet, het Drinkwaterbesluit en de Wet milieubeheer (art.1.2). In de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) is gesteld dat "achteruitgang van de kwaliteit van het grondwaterlichaam voorkomen moet worden". Op provinciaal niveau is veel geregeld in de provinciale Omgevingsvisie en –verordening.

1.2 Status, scope en reikwijdte gebiedsdossier

In deze paragraaf is op basis van het Protocol gebiedsdossiers voor drinkwaterwinningen (vastgesteld op 14 december 2016) een overzicht gegeven van de status, scope en reikwijdte van het gebiedsdossier specifiek voor drinkwaterwinningen.

Een gebiedsdossier voor elke drinkwaterwinning
Voor elke winning voor de openbare drinkwatervoorziening wordt een gebiedsdossier en bijbehorend uitvoeringsprogramma opgesteld, en actueel gehouden in een cyclisch planproces. In 2013 is voor alle drinkwaterwinningen in de provincie Fryslân voor de eerste keer een gebiedsdossier opgesteld. De provincie actualiseert de gebiedsdossiers elke zes jaar. Daarom wordt in 2018 gewerkt aan het actualiseren van de gebiedsdossiers.

Duurzame veiligstelling van de grondwaterwinning
Doelstelling van een gebiedsdossier is de duurzame veiligstelling van de grondwaterwinning. Hiervan is sprake als voldaan wordt aan de gestelde KRW-doelen voor grondwaterwinningen (artikel 7 KRW) en de drinkwatervoorziening geen gevaar loopt vanwege kwantitatieve problemen.

Scope gebiedsdossier voor grondwaterwinningen
Bij gebiedsdossiers voor grondwaterwinningen gaat het erom dat in een voldoende ruim gebied om de winning heen mogelijke risico's voor de winning in beeld komen, inclusief de ondergrond voor zover deze invloed kan hebben op de winning. Gebiedsdossiers hebben volgens het protocol ten minste betrekking op het grondwaterbeschermingsgebied. Het gebiedsdossier kan ook betrekking hebben op een groter deel van het intrekgebied van de betreffende winning. De omvang van het gebied waar dat nodig en zinvol is kan per winning en per risico verschillen, en is ter beoordeling van het bevoegd gezag (de provincie Fryslân). Het bevoegd gezag heeft voor het gebiedsdossier Oudega geoordeeld dat dit gebiedsdossier betrekking moet hebben op het grondwaterbeschermingsgebied (25 jaarszone van het bepompt pakket).

Daarnaast is gekeken naar de invloed van infiltratie van oppervlaktewater in het grondwaterbeschermingsgebied in samenhang met wateraanvoer. Hiervoor is in samenspraak met het waterschap de eventuele wateraanvoersituatie globaal in beeld gebracht waarbij de herkomst van het aanvoerwater (van buiten het grondwaterbeschermingsgebied) is bepaald.

Reikwijdte
In lijn met de landelijke afspraken gebiedsdossiers richten de gebiedsdossiers zich op de beschikbaarheid van bronnen en de bescherming daarvan tegen verontreiniging. Ten aanzien van het aspect kwantitatieve veiligstelling van de bronnen richt het gebiedsdossier zich voor een groot deel ook op risico's voor verontreinigingen. Dat is omdat de beschikbare hoeveelheid grondwater sterk afhankelijk is van de kwaliteit van het grondwater. Met betrekking tot mogelijke risico's voor de kwaliteit worden ook ontwikkelingen in de ondergrond meegenomen.

Het gebiedsdossier is gericht op doelstellingen die uiterlijk 2027 moeten zijn gerealiseerd. Risico's van klimaatverandering worden daarom niet betrokken, omdat deze de tijdshorizon van het gebiedsdossier overschrijdt. De effecten van klimaatverandering in Nederland lopen over een langere termijn. Problemen en maatregelen komen om die reden in andere kaders aan de orde (Deltaprogramma Zoetwater). Strategische grondwatervoorraden maken geen onderdeel uit van de gebiedsdossiers, omdat de dossiers zich thans richten op de bescherming van bestaande winningen.

Gebiedsdossiers en uitvoeringsprogramma's
Het gebiedsdossier bevat feitelijke informatie over het beschouwde gebied waarmee de problemen en risico's voor de winning zo volledig mogelijk in beeld komen. De bijbehorende uitvoeringsprogramma's bevatten afspraken over welke maatregelen door welke belanghebbende worden uitgevoerd om de problemen en risico's aan te pakken dan wel te ondervangen en daarmee de winning duurzaam veilig te stellen. Het uitvoeringsprogramma wordt bestuurlijk bekrachtigd.

1.3 Betrokken partijen en draagvlak

Het opstellen van de gebiedsdossiers gebeurt in opdracht van de provincie Fryslân. De provincie heeft de rol van regiehouder. De provincie heeft opdracht gegeven aan Royal HaskoningDHV om de dossiers samen met belanghebbenden en gebiedspartijen (gemeenten, waterbedrijf Vitens, Wetterskip Fryslân, terreinbeheerders, etc.) op te stellen.

Gebiedsdossiers zijn niet alleen een inhoudelijk, maar ook een procesmatig instrument om de grondwaterwinningen duurzaam veilig te stellen. De essentie van het procesmatige instrument is uiteindelijk draagvlak creëren voor de noodzaak van eventuele maatregelen en om afspraken te kunnen maken over het realiseren en eventueel financieren van maatregelen.

Het zorgvuldig betrekken van alle betrokken partijen is van groot belang voor het creëren van een gezamenlijk inzicht in de factoren die van belang zijn voor de kwaliteit van de winning en voor het creëren van draagvlak voor maatregelen. Deze betrokkenheid verhoogt tevens de kwaliteit van de aangeleverde informatie.

Per productielocatie voor drinkwater wordt in principe één dossier opgesteld. De gebiedspartijen, zoals gemeenten, waterschap en provincie, leveren informatie aan om de dossiers te vullen. Een belangrijke rol is weggelegd voor waterbedrijf Vitens. Zij is primair verantwoordelijk voor het leveren van betrouwbaar drinkwater. Vitens beschikt over een grote hoeveelheid kennis over de grondwaterwinning en het gebied en levert een groot deel van de informatie aan.

1.4 Leeswijzer

De hoofdstukindeling in dit gebiedsdossier is conform het Protocol gebiedsdossiers voor drinkwaterwinningen. Hoofdstuk 2 geeft een beschrijving van de kenmerken van de winning. Hoofdstuk 3 beschrijft de bescherming van de winning aan hand van het beschermingsbeleid. Hoofdstuk 4 beschrijft het intrekgebied en grondwaterbeschermingsgebied samen met de werking van het watersysteem en de opbouw van de ondergrond. Hoofdstuk 5 geeft een beschrijving van de waterkwaliteit en -kwantiteit. Hoofdstuk 6 gaat in op het ruimtegebruik (met bijbehorende risico's) en de ontwikkelingen in het grondwaterbeschermingsgebied. In hoofdstuk 7 ten slotte komt de (rest)opgave voor de winning in beeld. Dit wordt gedaan door voorgaande feitelijke informatie (van hoofdstuk 2 t/m 6) te analyseren en met elkaar in verband te brengen (waterkwaliteit, waterkwantiteit, risico's ruimtegebruik en ontwikkelingen). De restopgave wordt vervolgens bepaald door het volgende in beeld te brengen:

- De mate waarin doelen (nog) niet worden gehaald (problemen) dan wel mogelijk niet worden gehaald (risico's).
- Oorzaken die ten grondslag liggen aan de gesignaleerde problemen en risico's op basis van een nadere analyse.
- Mate waarin reeds maatregelen zijn genomen om de gesignaleerde problemen en risico's aan te pakken c.q. af te dekken.

Deze (rest)opgave vormt de basis voor het maken van afspraken over te nemen (aanvullende) maatregelen in het uitvoeringsprogramma.

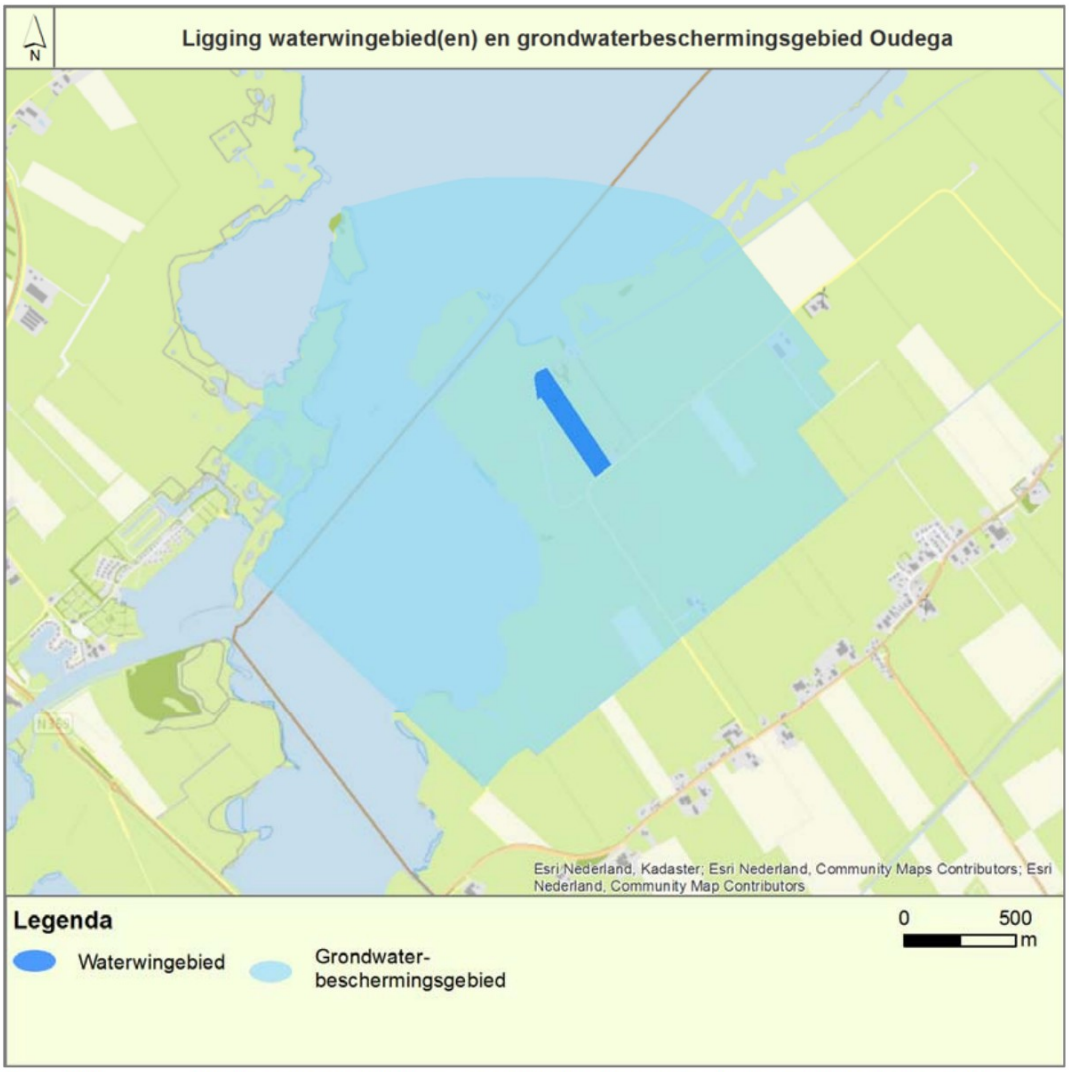
2 Kenmerken winning

2.1 Locatie en diepte grondwaterwinning

De waterwinning Oudega ligt in het zuidwesten van de provincie Fryslân. De winning ligt ten westen van Balk en ten oosten van Koudum bij het dorpje Oudega. In het grondwaterbeschermingsgebied van de waterwinning Oudega ligt één waterwingebied.

Oudega is een gespannen winning. Dit betekent dat het gewonnen water afkomstig is uit geheel afgesloten watervoerende pakketten. De winning van het grondwater in Oudega is gestart in 1991. De onttrekking vindt plaats op een diepte van 70 tot 140 meter beneden maaiveld (m-mv). Het maaiveld ligt op circa 1,5 m-NAP.

In figuur 2-1 is de ligging van het waterwingebied en het grondwaterbeschermingsgebied weergegeven.

Figuur 2-1 Ligging waterwingebied en grondwaterbeschermingsgebied grondwaterwinning Oudega

2.2 Voorzieningsgebied

De verschillende voorzieningsgebieden in de provincie Fryslân staan weergegeven in Figuur 2-2. In het kaartje is een tweedeling zichtbaar, waarbij gebieden worden onderscheiden die enkel water ontvangen van één productielocatie (effen kleur) en gebieden waar water wordt gemengd in het distributienetwerk van meerdere productielocaties (gestreepte kleur).

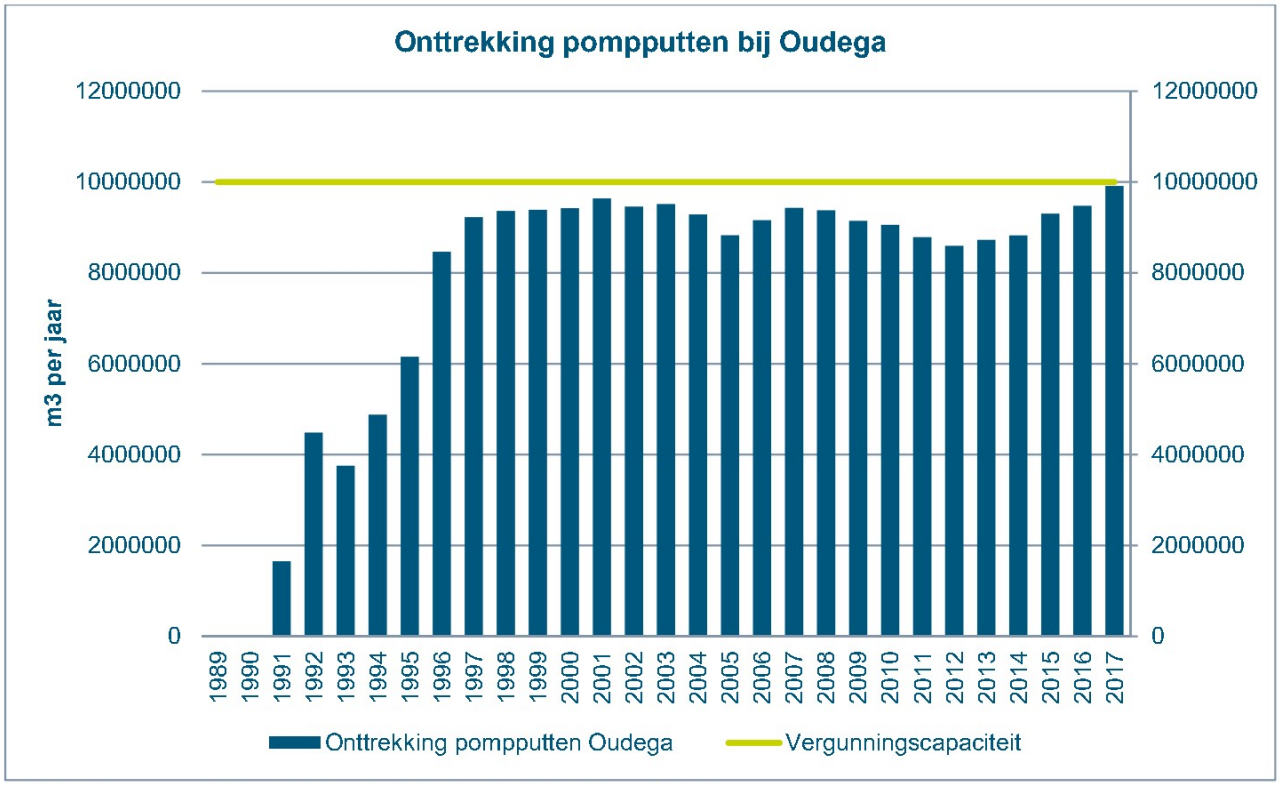
De productielocatie Oudega voorziet samen met Spannenburg op hoofdlijnen het zuidwesten van de provincie Fryslân van drinkwater (geel gebied). In het gele gebied liggen o.a. de plaatsen Sint Nicolaasga, Sneek en Joure. Het water van Oudega voorziet via productielocatie Spannenburg met productielocatie Noardburgum regio Franeker (geel/roze gebied) van drinkwater. Tot slot wordt via een wadleiding water getransporteerd van productielocatie Oudega naar Oost-Terschelling (geel/roze gebied).

Figuur 2-2 Totaaloverzicht van het voorzieningsgebied van de Vitens in de provincie Fryslân

2.3 Winhoeveelheden

Het vergunde onttrekkingsdebiet van de winning Oudega is maximaal 10 miljoen m³/jaar. Sinds de opening van de winning in 1991 is er gemiddeld 9 miljoen m³/jaar onttrokken. De totale jaardebieten van de periode 1989-2017 zijn weergegeven in figuur 2-3.

Figuur 2-3 Hoeveelheid werkelijk onttrokken grondwater bij Oudega

3 Bescherming winning

De overheid heeft de zorg voor een duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening. De wettelijke basis voor deze zorg wordt gevormd door de Waterwet, de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW), de Wet milieubeheer en de Drinkwaterwet.

Zo wordt in de Drinkwaterwet (artikel 2, lid 2, (http://wetten.overheid.nl/BWBR0026338/2015-07-01) "de duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening" genoemd als "een dwingende reden van groot openbaar belang". Bestuursorganen dragen gezamenlijk zorg voor deze veiligstelling (artikel 2, lid 1). Volgens de Waterwet zijn Provincies daarbij bevoegd gezag voor onder andere grondwateronttrekkingen ten behoeve van de openbare drinkwaterwinning.

De KRW (https://www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/wetgeving-beleid/kaderrichtlijn-water/publicaties-krw/officiele-stukken/@177040/richtlijn-2000-60-eg/) verplicht lidstaten van de Europese Unie (EU) om daar waar reeds sprake is van een goede toestand van het water, deze te handhaven. De KRW beoogt echter meer: een 'significante vermindering van de verontreiniging van het grondwater'. Het RIVM geeft aan dat de aanpak en doelen van de KRW goed aansluiten bij het huidige provinciale beschermingsbeleid. Realisatie van de KRW-doelen (géén achteruitgang van de waterkwaliteit toegestaan en beoogde verbetering op termijn) vermindert op termijn de inspanning die nodig is om het water te zuiveren.

De provincie moet in het kader van de Wet milieubeheer (artikel 1.2, http://wetten.overheid.nl/BWBR0003245/2017-08-30) een verordening opstellen. Deze moet regels bevatten voor de bescherming van de kwaliteit van het grondwater met het oog op de waterwinning. Deze regels gelden in de gebieden die in de verordening zijn aangewezen. De provincie is daarmee verantwoordelijk voor de kwaliteit van de drinkwaterbronnen voor de openbare drinkwatervoorziening. Aan deze wettelijke verplichting voldoet de provincie door de vaststelling van de Provinciale milieuverordening Fryslân (huidig) en Omgevingsvisie en -verordening (toekomstig) met daarin de regelgeving die voor de beschermingsgebieden voor grondwater van toepassing is.

3.1 Uitwerking grondwaterbescherming provincie Fryslân

3.1.1 Provinciaal beleid

De provincie Fryslân kent de volgende mogelijkheden om de grondwaterwinningen te beschermen: het Streekplan, de Verordening Romte Fryslân en de Provinciale milieuverordening Fryslân.

Streekplan/structuurvisie
Het beleid met betrekking tot grondwaterbescherming is verankerd in het Streekplan. Provinciale Staten van Fryslân hebben op 13 december 2006 het Streekplan voor Fryslân vastgesteld. Het plan is de schakel tussen het abstracte rijksbeleid en het concrete karakter van gemeentelijk ruimtelijk beleid. In het streekplan worden ondermeer de milieubeschermingsgebieden vastgelegd en onderdeel hiervan zijn de grondwater-beschermingsgebieden.

Verordening Romte Fryslân
Op 15 juni 2011 hebben Provinciale Staten de Verordening Romte Fryslân vastgesteld en op 25 juni 2014 is deze integraal herzien. De verordening stelt regels die ervoor moeten zorgen dat de provinciale ruimtelijke belangen doorwerken in de gemeentelijke ruimtelijke plannen. Met betrekking tot de bescherming van de drinkwaterwingebieden zijn in deze verordening geen nadere eisen opgenomen.

Provinciale milieuverordening Fryslân (PMV)
Om de drinkwaterwinning te beschermen zijn grondbeschermingsgebieden ingericht en vastgelegd in de Provinciale milieuverordening Fryslân (PMV). De bevoegdheid van de provincie om zaken in de PMV te regelen staat in de Wet milieubeheer. De provincie mag binnen grondwaterbeschermingsgebieden een aantal zaken regelen: instructiebepalingen, verboden bedrijven en stoffen, regels aan activiteiten binnen en buiten inrichtingen etc. Van al deze bevoegdheden is in de Wet milieubeheer aangegeven hoever ze gaan, dus waar de grens voor de provincie ligt. Bij alle bevoegdheden die de Wet milieubeheer aan de provincie geeft om zaken in de PMV ten aanzien van inrichtingen binnen grondwaterbeschermingsgebieden te regelen is aangegeven dat het moet gaan om inrichtingen waarvoor het verbod op grond van artikel 2.1, eerste lid, onder de Wabo geldt. In de PMV worden dus alleen eisen opgenomen die gelden voor het milieudeel van de omgevingsvergunning.

In de PMV zijn geen weigeringsgronden opgenomen voor het bouwdeel van de omgevingsvergunning. Een aanvraag om omgevingsvergunning die strijdig is met de PMV kan door Gedeputeerde Staten (GS) alleen geweigerd worden voor het milieuonderdeel van de omgevingsvergunning. Voor het overige heeft GS geen bevoegdheid.

Voor het weigeren van het bouwdeel van de omgevingsvergunning is het bestemmingsplan bepalend/van toepassing. Uit toetsing aan het bestemmingsplan moet blijken of voor het bouwwerk al dan niet een omgevingsvergunning verleend kan worden.

De vigerende Provinciale milieuverordening Fryslân is op 18 september 2013 door Provinciale Staten vastgesteld. Door de komst van nieuwe algemene milieuregels (Activiteitenbesluit) is de milieuverordening gedateerd geraakt en moet worden herzien. Deze herziening wordt meegenomen in de nieuwe Omgevingsverordening waarin ook de bescherming van het grondwater voor de drinkwaterwinning wordt opgenomen. Voor winningen Ameland-Buren en Spannenburg vindt in 2019 een herziening van de beschermingszones via de PMV plaats.

3.1.2 Bestemmingsplannen

De planologische instrumenten die de gemeenten ter beschikking staan zijn de structuurvisie en het bestemmingsplan. Hiervan is het bestemmingsplan het belangrijkste instrument, welke ook juridisch bindend is. Regels met betrekking tot grondwaterbeschermingsgebieden mogen evenwel niet gesteld worden in een bestemmingsplan. Het is niet toegestaan voor een lagere overheid om zaken te regelen die al door een hogere overheid (PMV) zijn geregeld, tenzij in de hogere regelgeving specifiek wordt vermeld dat de lagere overheid dat moet doen.

Het grondwaterbeschermingsgebied aangeven op de juridisch geldende planverbeelding is strikt gezien bedoeld als signalering. Daarbij is het wenselijk (sinds de komst van de nieuwe WRO zelfs verplicht), dat er regels worden verbonden aan hetgeen vermeldt op de juridisch geldende planverbeelding. Wanneer dat niet is gebeurd, dan is de aanduiding op de kaart een loze verwijzing en dat is niet toegestaan.

3.2 Maatregelen op grond van de Kaderrichtlijn Water

De uitvoering van de KRW vindt plaats op het niveau van deelstroomgebieden. Provincie Fryslân maakt onderdeel uit van de deelstroomgebied Rijn-Noord. Binnen de KRW hebben het rijk, de provincie en de waterschappen ieder hun eigen verantwoordelijkheid. De provincie heeft de kaders vastgesteld in het Vierde waterhuishoudingsplan (2016).

De KRW stelt algemene eisen aan de kwaliteit van het grondwater als ook aan de beschikbaarheid van het grondwater. Daarnaast worden er eisen gesteld aan het grondwater in relatie tot oppervlaktewaterlichamen, terrestrische ecosystemen en grondwater dat benut wordt voor menselijke consumptie (drinkwater). De algemene eisen hebben betrekking op de hoeveelheid grondwater (voorkomen uitputting en verzilting) en de kwaliteit. Uitgangspunt is dat de grondwatervoorraad op orde blijft en dat de grondwaterkwaliteit voldoet aan de kwaliteitsnormen.

Kwalitatief goed grondwater voor de productie van drinkwater is niet overal in Fryslân beschikbaar. Zo is bijvoorbeeld het grondwater in een strook langs de Waddenzee te brak voor drinkwaterwinning. Ook staat de kwaliteit van drinkwaterbronnen onder druk, o.a. door gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, door nitraat en omzettingsproducten daarvan, door oude bodemverontreinigingen, door nieuwe stoffen zoals geneesmiddelen en cosmetica, door chloride (verzilting) en door graaf– en boorwerkzaamheden in de ondergrond ten behoeve van onder meer warmte-koudeopslag. Op verschillende locaties in de “Friese” grondwaterlichamen zijn in de afgelopen jaren in incidentele gevallen verschillende milieuvreemde stoffen aangetroffen in het grondwater. Dit betreft stoffen die niet standaard worden bemonsterd (onder meer bestrijdingsmiddelen). In het algemeen is het grondwater echter beoordeeld als *“goede chemische toestand”*. Het merendeel van de drinkwaterbronnen in Fryslân zijn door de aanwezigheid van bovenliggende kleilagen, goed beschermd tegen verontreiniging van bovenaf.

De Provincie Fryslân wil dat de kwaliteit van het Friese grondwater goed is en blijft. De KRW stelt algemene eisen aan de kwaliteit van het grondwater, aan de beschikbaarheid van het grondwater en specifiek aan de kwaliteit van grondwater voor menselijke consumptie (drinkwater). Provincie Fryslân wil dat de kwaliteit van het Friese grondwater uiterlijk in 2027 voldoet aan de KRW-doelen. De maatregelen daarvoor in de periode 2016 – 2021 zijn opgenomen in de KRW-factsheets.

De provincie is verantwoordelijk voor de bescherming van de openbare drinkwatervoorziening. Voor de 12 drinkwaterwinningen in Fryslân zijn daarom in 2013 gebiedsdossiers opgesteld. In de gebiedsdossiers en de bijbehorende uitvoeringsprogramma’s staan voor alle drinkwaterwinningen de risico’s en de maatregelen om de risico’s te beperken.

Overzicht reeds genomen maatregelen
Om de KRW-doelen te realiseren heeft de provincie in samenwerking met Vitens, het Wetterskip en de gemeenten gebiedsdossiers in 2018 geactualiseerd. Hierin zijn de risico's in beeld gebracht die veroorzaakt worden door diffuse bronnen en hierin zijn maatregelen geformuleerd om de risico's te beheersen.

Naar aanleiding van de 1e generatie gebiedsdossiers zijn reeds diverse maatregelen genomen (wat is er al bereikt?). Daarnaast zijn momenteel nog diverse maatregelen in uitvoering. Een overzicht hiervan is samengevat in §7.5.

3.3 Relevante vergunningvoorschriften winning

De vergunning voor Oudega (1991) staat een onttrekkingshoeveelheid van 10 miljoen m³ op jaarbasis toe. Relevante vergunningvoorschriften omvatten de verplichting voor handhaven van waarnemingsputten en monitoren van grondwaterstanden en stijghoogtes.

4 Beschrijving omgeving en watersysteem

4.1 Beschermingszones

Er kunnen drie typen grondwaterwinningen worden onderscheiden: (1) freatische winningen, (2) semi-gespannen winningen en (3) gespannen winningen. Een gespannen winning is een winning in een dieper gelegen watervoerend pakket onder een goed beschermende slecht doorlatende laag. Dit kan ook een dikke deklaag zijn met een zeer hoge weerstand. Een semi-gespannen winning is een winning in het eerste watervoerende pakket (freatische pakket) onder een beperkt weerstandbiedende deklaag. Een freatische winning is een winning in het eerste watervoerende pakket zonder de aanwezigheid van een bovenliggende weerstandbiedende (dek)laag. Deze indeling van winningen, met onderscheid in de geohydrologische opbouw en de aanwezigheid van scheidende lagen, geeft een indicatie van de hydrologische kwetsbaarheid. Naast de hydrologische kwetsbaarheid is er ook een hydrochemische kwetsbaarheid afhankelijk van de samenstelling van de sedimenten in de ondergrond (zie paragraaf 4.4).

Er wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende typen beschermingsgebieden rondom een winning:
- Waterwingebied;
- Grondwaterbeschermingsgebied en gebieden met verbod op fysische bodemaantasting[1].

De basis voor de begrenzing van de gebieden vormt de tijd die het grondwater nodig heeft om de putten van de grondwaterwinning te bereiken. De waterwingebieden zijn de zones direct rondom de winputten. In deze gebieden bevindt zich het water dat binnen 60 dagen wordt opgepompt om er drinkwater van te maken. De grondwaterbeschermingsgebieden liggen rond het waterwingebied. In deze gebieden bevindt zich het water dat in het bepompte pakket binnen 25 jaar de pompputten bereikt. In figuur 2-1 is de ligging van het waterwingebied en het grondwaterbeschermingsgebied weergegeven.

4.2 Geohydrologie

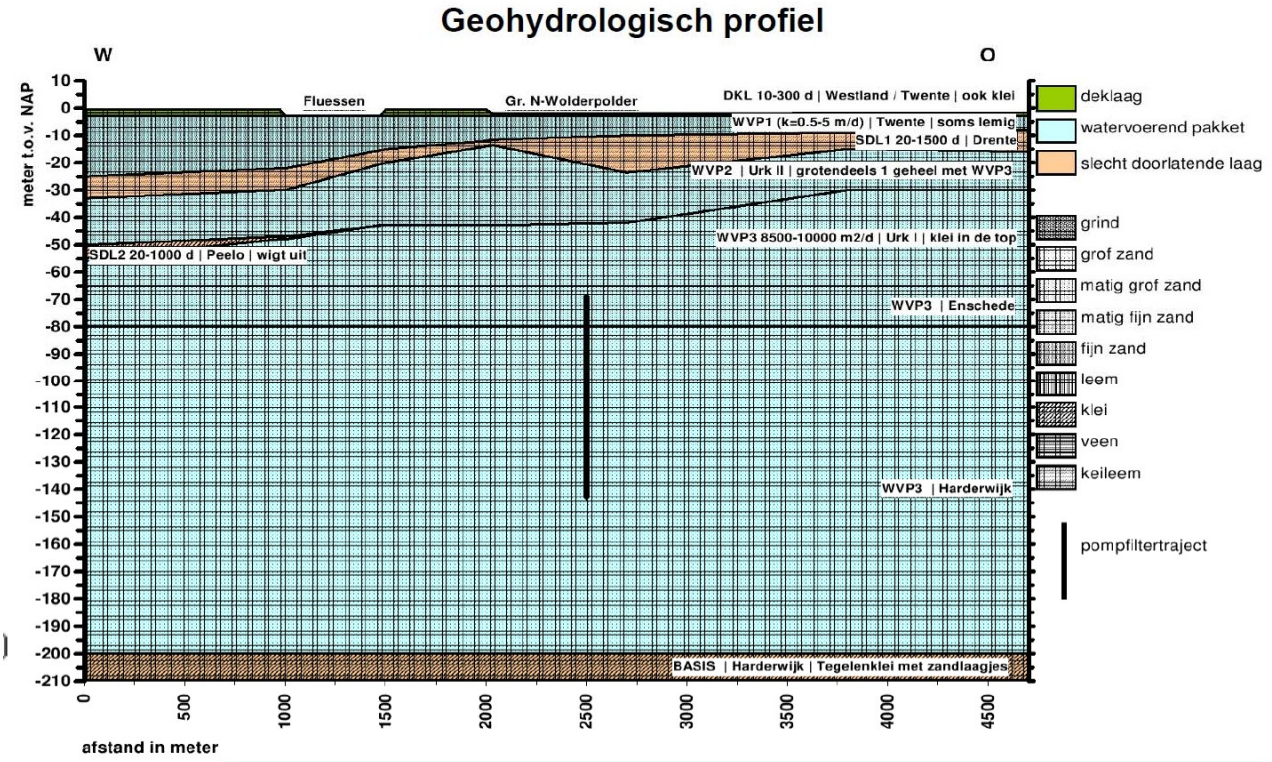
De geohydrologische opbouw van de ondergrond is schematisch weergegeven in figuur 4-1. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen pakketten die goed doorlatend zijn voor grondwater (zogenaamde watervoerende pakketten, veelal opgebouwd uit zand en grind) en pakketten die grondwater minder goed doorlaten (zogenaamde scheidende lagen, veelal opgebouwd uit klei en leem). In figuur 4-1 is te zien welke watervoerende pakketten en afdekkende klei- en leemlagen voorkomen bij de winning Oudega.

Boven de filters van de winning Oudega liggen twee slechtdoorlatende lagen. De eerste laag is een dunne deklaag met daarin veen, zand en klei uit de formaties van Nieuwkoop en Boxtel. Daaronder ligt een slechtdoorlatende laag die bestaat uit het kleileem van de formatie van Drenthe – Gieten klei.

Onder deze lagen bevinden zich de filters van de winning Oudega. De filters bevinden zich tussen de 70 en 140 m-mv. De winning vindt plaats in twee watervoerende pakketten. Deze grofzandige pakketten bestaan uit de formaties van Appelscha (zand) en Peize – Waalre (zand).

Onder de winning ligt een andere slechtdoorlatende laag. Deze kleilaag bestaat uit het zogenoemde Peizecomplex.

[1] De grondwaterbeschermingsgebieden in provincie Fryslân zijn tevens een gebied met een verbod op fysische bodemaantasting.

Figuur 4-1 Schematische weergave van de ondergrond ter plaatse van de grondwaterwinning (Bron: Vitens)

De naamgeving in het figuur is nog volgens de oude naamgeving van de lithostratigrafie eenheden. Deze naamgeving is in 2003 gewijzigd. In tabel 4-1 staat zowel de nieuwe als de oude naamgeving van de formaties die in het geohydrologische profiel van Oudega staan.

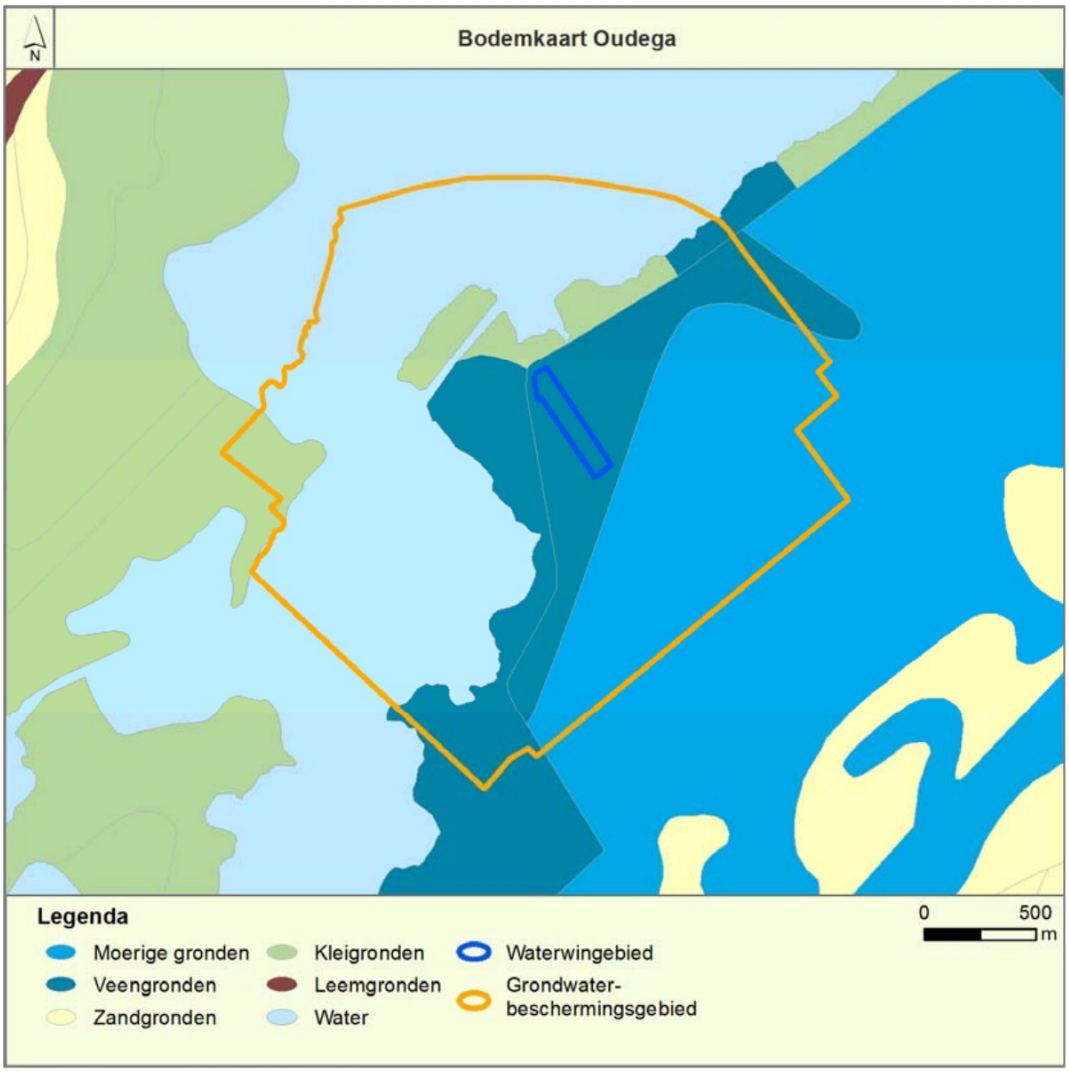
Tabel 4-1 Oude en nieuwe namen van de lithostratigrafie eenheden

Naamgeving in figuur (oude naamgeving)	Nieuwe naamgeving
Formatie van Westland (veen)	Formatie van Nieuwkoop
Formatie van Westland (zand)	Formatie van Naaldwijk
Formatie van Twente	Formatie van Boxtel (zand)
Formatie van Drenthe (leem)	Formatie van Drenthe – Gieten klei
Formatie van Urk	Formatie van Urk (zand)
Formatie van Peelo	Formatie van Peelo (klei)
Formatie van Enschede	Formatie van Appelscha (zand)
Formatie van Harderwijk	Formatie van Peize – Waalre (zand)
Formatie van Harderwijk/Tegelenklei	Formatie van Peize – Waalre – Peize complex

4.3 Bodem

De bodemkaart voor het gebied is opgenomen in figuur 4-2. Hieruit blijkt dat het grondwaterbeschermingsgebied bestaat uit een afwisseling van moerige gronden, kleigronden en veen. Een deel van het grondwaterbeschermingsgebied is oppervlaktewater dat niet bodemkundig is gekarteerd. Langs de randen van het meer liggen klei en/of veengronden.

Op de kaart peilverhogingen veenweidegebied van Wetterskip Fryslân is te zien dat de veengronden aan de oostkant van het oppervlaktewater binnen de contour van het Friese veenweidegebied vallen. Er wordt hier een hoger zomerpeil voorgesteld.

Figuur 4-2 Bodemkaart Oudega

4.4 Kwetsbaarheid

Winning Oudega is als niet-kwetsbaar geclassificeerd. In deze paragraaf is een nadere toelichting op de kwetsbaarheid gegeven op basis van de beschikbare hydrologische en hydrochemische informatie.

Hoe kwetsbaarder een winning is, des te groter is de kans dat verontreinigingen vanaf maaiveld kunnen doordringen tot de winputten. Hydrologische en hydrochemische eigenschappen van de ondergrond bepalen de kwetsbaarheid:

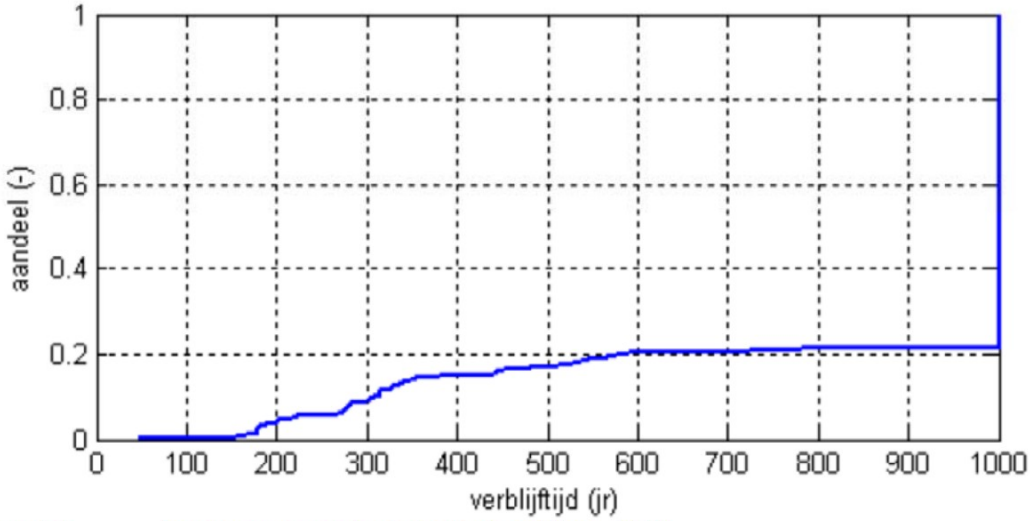
- Hydrologisch kwetsbaarheid – snelheid waarmee het water de winputten bereikt (responsecurve).
- Hydrochemische kwetsbaarheid – de mate waarin verontreinigingen in de ondergrond worden afgebroken of worden geadsorbeerd (vastgelegd).

Een winning is kwetsbaarder naarmate het water vanaf maaiveld eerder bij de winputten arriveert en als verontreinigingen in de ondergrond niet worden afgebroken of worden geadsorbeerd.

4.4.1 Hydrologische kwetsbaarheid

De verblijftijdverdeling van het onttrokken water (responsecurve) bepaalt de hydrologische kwetsbaarheid. Bij de winning Oudega heeft 100% van het volume opgepompte water een verblijftijd van meer dan 100 jaar. Meer dan 75% van het volume opgepompte water heeft een verblijftijd van meer dan 1000 jaar. Dit is af te leiden uit de responscurve (figuur 4-3) uit de factsheet Oudega van Vitens. De winning Oudega is door het dikke afdekkende pakket (zie paragraaf 4.3) en de lange verblijftijden hydrologisch gezien weinig kwetsbaar.

Responscurve

Figuur 4-3 Responscurve van de winning Oudega (Vitens, 2010)

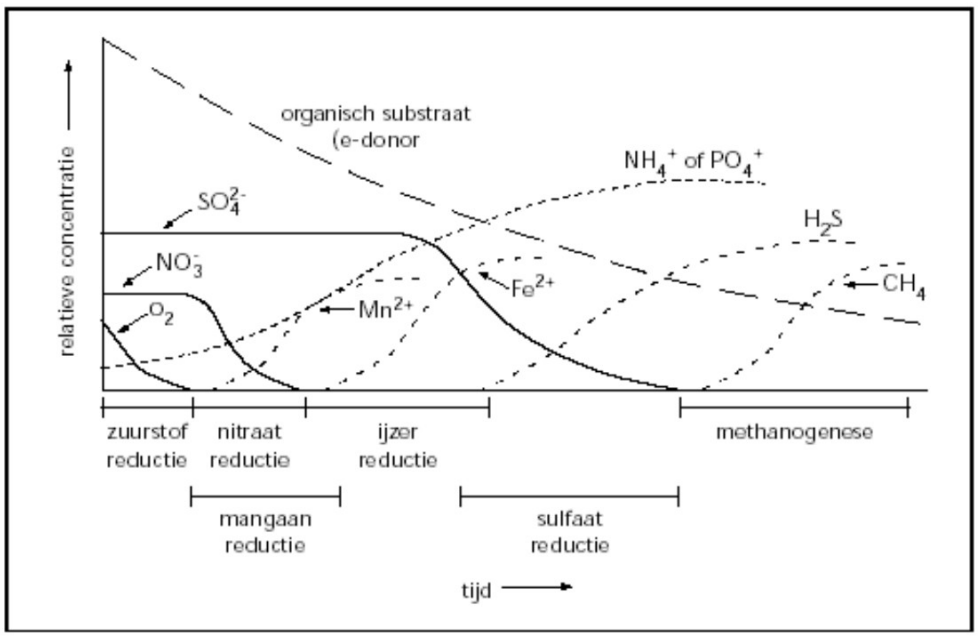
4.4.2 Hydrochemische kwetsbaarheid

Geochemie

De kwaliteit van infiltrerende water is in eerste instantie gelijk aan de chemische samenstelling van de neerslag maal een zekere indampingsfactor (variërend tussen 2 en 5). De bodem wordt echter in meer of mindere mate belast met diverse chemische componenten afhankelijk van het landgebruik. Deze bodembelasting (emissie) veroorzaakt afhankelijk van de fysisch en chemische eigenschappen van de bodem een bepaalde uitspoeling naar het grondwater (immissie).

Zowel in de onverzadigde als verzadigde zone kunnen geochemische processen van grote invloed zijn op de ontwikkeling van de kwaliteit van het water. Dit is afhankelijk van de beschikbaarheid van reactieve bestanddelen zoals kalk (calciet), organisch materiaal, ijzersulfiden, sideriet (ijzercarbonaat), kleimineralen of andere geladen oppervlakken (leidend tot omwisseling van kationen).

In de ondergrond wordt organisch materiaal afgebroken. Dit leidt tot een daling van de redoxpotentiaal (figuur 4-4). Voor de oxidatie van organisch materiaal wordt achtereenvolgens zuurstof, nitraat, mangaan, ijzer en sulfaat gebruikt. Als al deze fases zijn doorlopen wordt tenslotte methaan geproduceerd (methanogenese). In Friesland kan veel onttrokken grondwater worden getypeerd als “veenwater” of “brak water”.

Figuur 4-4 Redox reacties in de ondergrond met toenemende diepte

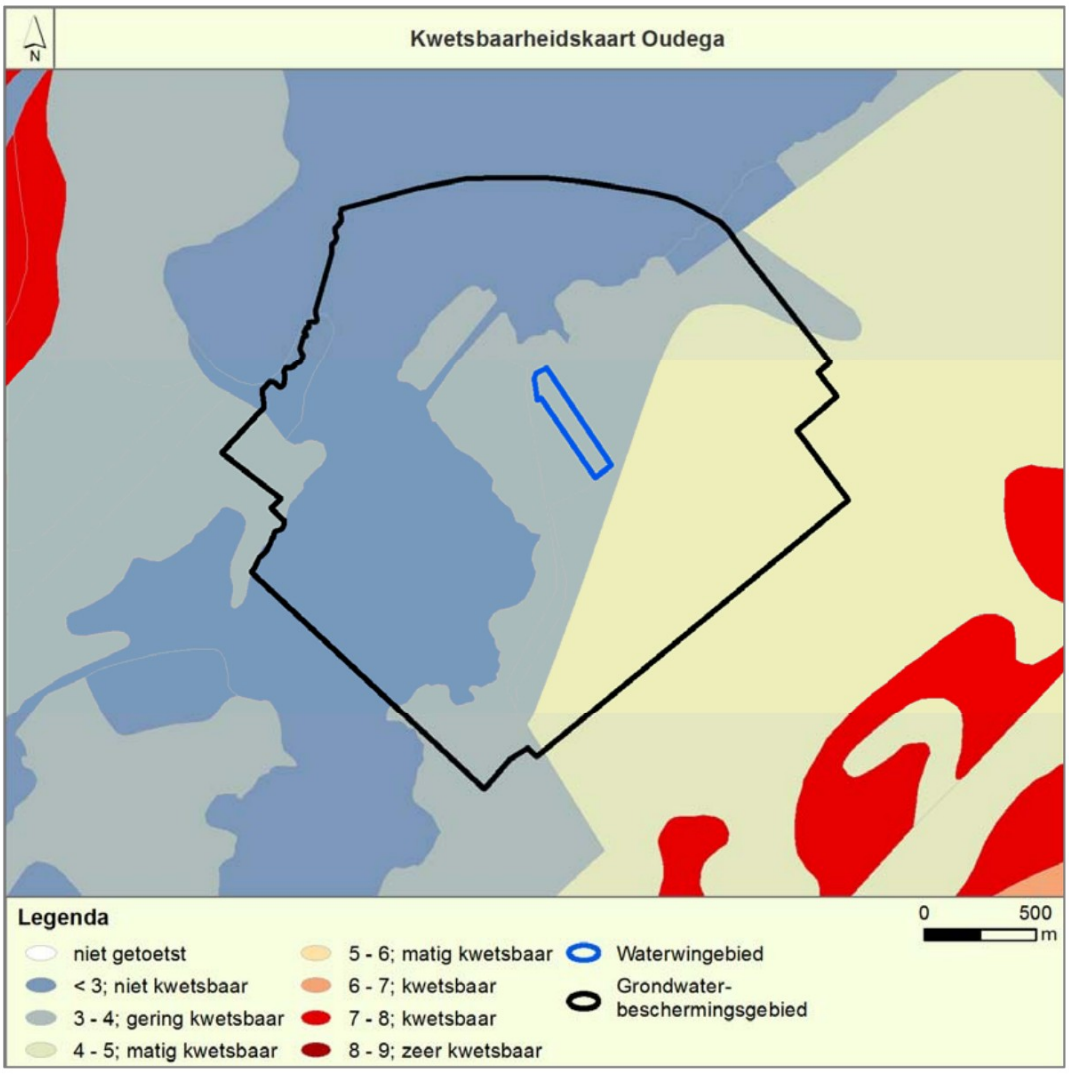
Veenwater is grondwater met een sterk gereduceerd karakter: sulfaatgereduceerd tot methanogeen als gevolg van een grote hoeveelheid organisch materiaal in de ondergrond. Het grondwater kenmerkt zich door een sterk verhoogd gehalte aan opgeloste stoffen, zoals methaan, ammonium, ijzer, mangaan. Nitraat en sulfaat zijn juist vaak afwezig. Afhankelijkheid van de kalkhoudendheid van de ondergrond heeft het water vaak een hoge hardheid. Veenwater is grondwater dat vaak al langere tijd in de ondergrond aanwezig is en daarbij vele reacties heeft aangegaan. Dit type grondwater is vaak niet kwetsbaar voor microverontreinigingen, omdat deze in de ondergrond al zijn afgebroken of omgezet.

Brak water is goed gebufferd grondwater met (sterk) verhoogde natrium en chloride gehaltes. Dit type water wordt aangetroffen in de kustzone door het invangen van zout zeewater, maar ook daar waar zout grondwater vanuit de diepte wordt aangetrokken. Ook hier is er vaak sprake van een anaëroob redoxmilieu (variërend van ijzerreducerend tot methanogeen.

Kwetsbaarheid bodem

In de bodem of specifieker de bovengrond (de bovenste 1,2 m van de bodem) vinden veel bodemchemische processen plaats. Het organisch stofgehalte en het lutumgehalte hebben een grote invloed op de processen in de bovengrond. Processen als vastlegging, omzetting en afbraak verminderen de uitspoeling van stoffen en zorgen voor een lagere kwetsbaarheid voor desbetreffende stoffen. In enkele gevallen kan omzetting leiden tot nieuwe (soms nog schadelijker) stoffen.

Om risico's van ruimtelijke functies voor de grondwaterwinning op basis van de kenmerken van die functies en de kwetsbaarheid van de ondergrond te beoordelen is REFLECT [BTO, 2016] ontwikkeld. De score voor dit kwetsbaarheidsaspect geeft een indicatie voor de mate waarin stoffen vanaf maaiveld via de bovengrond uitspoelen naar het ondiepe grondwater. De kwetsbaarheid van de bovengrond van de grondwaterwinning Oudega is weergegeven in figuur 4-5. Voor de kleurtoekenning geldt: hoe roder de kleur, des te kwetsbaarder het gebied. In de zandige gebieden is de bovengrond kwetsbaar als gevolg van een beperkt organisch stofgehalte en lutumgehalte.

Figuur 4-5 Kwetsbaarheid bovengrond, vastgesteld met de REFLECT methodiek (2016)

In de venige gebieden is de bovengrond weinig kwetsbaar voor uitspoeling als gevolg van een hoog organisch stofgehalte. Nitraat en organische microverontreinigingen adsorberen aan organisch materiaal. Polaire verbindingen adsorberen echter nauwelijks aan organisch materiaal. Moderne bestrijdingsmiddelen zijn vaak polaire verbindingen. Dat betekent dat zandige én venige gebieden kwetsbaar zijn voor veel van de moderne bestrijdingsmiddelen.

4.5 Wateraanvoer

Het grondwaterbeschermingsgebied bestaat voor een groot deel uit oppervlaktewater dat tot de Friese Boezem behoort. Het meer aan de westzijde heet De Holken en het noordelijke deel daarvan De Oarden. Aan de noordzijde liggen de Fluessen. Dit betekent dat in principe boezemwater kan infiltreren naar het grondwater dat wordt onttrokken bij winning Oudega. Alle RWZI's van Friesland lozen op de Friese boezem. In dit geval is de dichtstbijzijnde RWZI die van Warns, ruim 7 km ten zuidwesten van het waterwingebied. Ten zuidwesten van het grondwaterbeschermingsgebied wordt boezemwater ingelaten in het gebied. 250 hectare gras- en bouwland ten zuidoosten van het grondwaterbeschermingsgebied watert af via een watergang die langs de zuidoostgrens van het grondwaterbeschermingsgebied loopt. Er zijn geen doorgaande boezemwatergangen door het gebied. Figuur 4-6 geeft de peilgebieden, gemalen, inlaten en hoofdwatergangen weer.

Figuur 4-6 Aanvoer van oppervlaktewater naar grondwaterbeschermingsgebied

5 Water: kwaliteit en kwantiteit

De kwaliteit van het grondwater in het waterwingebied en het grondwaterbeschermingsgebied wordt voortdurend gemonitord door Vitens. De kwaliteit van het grondwater wordt behalve door Vitens ook door andere meetnetbeheerders geanalyseerd: Landelijk Meetnet Grondwater (LMG), Provinciaal Meetnet grondwater (PMG), meetnet voor de Kaderrichtlijnwater (KMG), etc. Voor de Kader Richtlijn Water wordt gerapporteerd over de grondwaterkwaliteit in de grondwaterlichamen. In de afgelopen jaren zijn diverse rapporten geschreven over de kwaliteit van de grondwaterlichamen. De rapporten omvatten zowel een overzicht van de landelijke resultaten als ook een vertaling naar de afzonderlijke provincies en grondwaterlichamen. In de volgende paragrafen worden de belangrijkste conclusies met betrekking tot de provincie Fryslân beschreven (paragraaf 5.1). Voor een volledige verwijzing naar de rapporten wordt verwezen naar de referentielijst in hoofdstuk 9. De grondwaterkwaliteit van de winning op basis van de monitoring van Vitens is uitgewerkt in paragraaf 5.2, 5.3 en 5.4.

5.1 Landelijke en regionale studies waterkwaliteit

De kwaliteit van het grondwater wordt geanalyseerd met peilbuizen van het LMG, PMG en KMG. Het doel van deze meetnetten is breder dan alleen de grondwaterwinning. De filters van de peilbuizen staan op drie diepteniveaus. De ondiepe filters (aangeduid als filter 1) staan meestal tussen acht en twaalf m onder maaiveld en de diepe filters (aangeduid als filter 3) over het algemeen tussen 20 en 27 m onder maaiveld. Er is ook nog een tussenliggend filter (aangeduid als filter 2), maar dat is een reservefilter dat slechts sporadisch wordt bemeten. Uit een selectie van het LMG, het PMG en overige meetnetten is het meetnet voor de Kaderrichtlijnwater (KMG) samengesteld. Dit meetnet wordt gebruikt om voor de Kaderrichtlijnwater de grondwaterkwaliteit te monitoren.

Monitoring regionale kwaliteit grondwaterlichamen
In de provincie Fryslân liggen de grondwaterlichamen Zand Rijn-Noord, Zout Rijn-Noord, Wadden-Rijn Noord en Deklaag Rijn-Noord. Recent is gerapporteerd over de grondwaterkwaliteit in de grondwaterlichamen onder andere op basis van het KMG-meetnet (Royal HaskoningDHV, 2017/2018). Conclusie is dat volgens de KRW-methodiek de grondwaterlichamen in Fryslân in de goede toestand verkeren. Dat wil niet zeggen dat er geen normoverschrijdingen voorkomen. Lokaal komen er echter knelpunten voor. De nutriënten die met het afgevoerde grondwater in het oppervlaktewater terecht komen en de lage grondwaterstand in natuurgebieden zijn daarbij belangrijke knelpunten. In de gebieden waar nu en/of in de toekomst grondwater wordt gewonnen voor de drinkwatervoorziening geeft dit reden tot zorg. Daar komt bij dat recent duidelijk is geworden dat naast (restanten van) gewasbeschermingsmiddelen ook “medicijnresten en overige verontreinigende stoffen” veelvuldig worden aangetroffen.

Van de stoffen die op basis van normstellingen voor de KRW worden getoetst zijn chloride en gewasbeschermingsmiddelen de stoffen waarvan de norm in het Friese deel van Zand Rijn-Noord relatief vaak worden overschreden. Dit betreft met name in de zandgebieden en gebieden met een deklaag.

De norm voor chloride wordt relatief vaak overschreden. Met name in Deklaag Rijn Noord en de Wadden komen normoverschrijdingen tot zo’n 18% voor. Met name op de Wadden lijkt er sprake van een lichte stijging. In de overige grondwaterlichamen is de toestand redelijk stabiel.

Farmaceutica omvatten geneesmiddelen (zowel humaan als veterinair) en medische hulpstoffen. Slechts een klein deel van alle gebruikte stoffen zijn bemeten. Veel geneesmiddelen worden aangetroffen in individuele grondwatermonsters die mogelijk zijn beïnvloed door oppervlaktewater. De meeste (humane) middelen komen via infiltratie van oppervlaktewater in het grondwater terecht. Maar ook lekkende riolen en uitspoeling van vuilstorten kunnen een rol hebben gespeeld bij het aantreffen van farmaceutica in het grondwater.

Daarnaast kunnen veterinaire geneesmiddelen via de mest van behandelde dieren diffuus op het land komen en uitspoelen naar grondwater. Verspreiding kan ook gebeuren via het digestaat van mestverwerkingsinstallaties.

Aangezien er geen norm voor grondwater voor farmaceutische stoffen beschikbaar is, wordt getoetst op de signaleringswaarde van 0,1 µg/l. Landelijk zijn in 4% van de monsters farmaceutica aangetroffen boven deze waarde. In Deklaag Rijn-Noord en Wadden Rijn-Noord is de signaleringswaarde niet overschreden. In Zand Rijn-Noord en Zout Rijn-Noord is in 5% van de monsters farmaceutica aangetroffen boven de grenswaarde. De belangrijkste aangetroffen middelen zijn 17β-estradiol (hormoon), fenazon (pijnstiller), carbamazepine (anti-epilepticum), paracetamol (pijnstiller) en sulfadimidine (antibioticum).

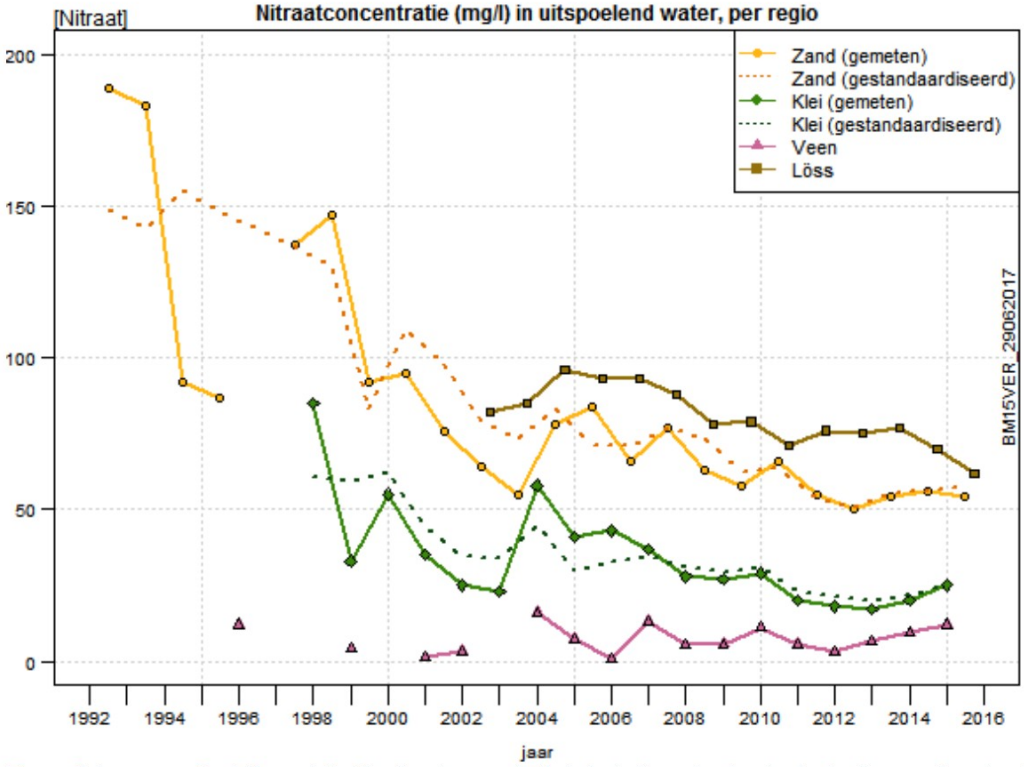
Monitoring Landelijk meetnet effecten mestbeleid
Het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid (LMM) volgt de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater op landbouwbedrijven, gerelateerd aan de bedrijfsvoering op deze bedrijven. Dit om de effecten van de veranderingen in de bedrijfsvoering op de waterkwaliteit in beeld te krijgen (http://www.rivm.nl/Onderwerpen/L/Landelijk_Meetnet_effecten_Mestbeleid).

Sinds midden jaren 80 van de vorige eeuw voert de overheid een beleid om de nadelige effecten van de landbouw op de omgevingskwaliteit te beperken. Het LMM is in het leven geroepen om de effectiviteit van dit overheidsbeleid te kunnen evalueren. Ook vervult het LMM een belangrijke rol bij het voldoen aan de monitoringsverplichtingen van de Europese Unie. Het gaat hierbij vooral om het monitoren van de effecten van de maatregelenprogramma's in het kader van de Nitraatrichtlijn en de aan Nederland verleende derogatie.

Nitraatbelasting vanuit de landbouw
De nitraatconcentratie in het grondwater varieert sterk en is onder andere afhankelijk van landgebruik en bodemsoort. Onder veenbodems is het gehalte laag, onder zandbodems relatief hoog en onder kleibodems gemiddeld. Daarnaast neemt het nitraatgehalte doorgaans af met de diepte. Figuur 5-1 geeft landelijk de bedrijfsgemiddelde nitraatconcentratie in het uitspoelend water in de vier grondsoortregio's weer. Landelijk gezien vertoont de gemiddelde nitraatconcentratie[2] de afgelopen twintig jaar in het uitspoelend water op landbouwbedrijven in de Zandregio een dalende trend (zie figuur 5-1). In de Zandregio is de gemiddelde nitraatconcentratie in 20 jaar gedaald van meer dan 150 mg/l naar circa 50 mg/l. Ook in de Kleiregio daalt de nitraatconcentratie. In de Kleiregio is de daling in absolute zin minder groot, maar procentueel vergelijkbaar: in 15 jaar van omstreeks 75 mg/l naar circa 25 mg/l. In de Veenregio is de nitraatconcentratie van alle regio's het laagst. Gemiddeld genomen ligt dit rond de 15 mg/l. Hoewel een duidelijke trend niet zichtbaar is, nemen de concentraties de laatste vier meetjaren wel weer wat toe. In de Lössregio lijkt na eerste voorzichtige afname tot ongeveer 70 mg/l in 2010, weer sprake van een verdere daling van de nitraatconcentratie. In de Lössregio worden, van de vier regio's, nog wel de hoogste gemiddelde nitraatconcentraties aangetroffen.

Het 6e nitraat actieprogramma draagt landelijk bij aan het doel om de waterverontreiniging die wordt veroorzaakt of teweeggebracht door nitraten uit agrarische bronnen te verminderen, en verdere verontreiniging te voorkomen. De vertaling naar de situatie in de provincie Fryslân laat echter zien dat nitraat geen probleem vormt voor de waterkwaliteit en het 6e nitraat actieprogramma daarmee niet relevant is.

[2] *Voor het Basismeetnet selecteert de WUR met een gestratificeerde, aselecte steekproef bedrijven uit het Bedrijven Informatienet Voor het bepalen van de algemene karakteristieken van de waterkwaliteit van een regio worden de analyseresultaten geaggregeerd tot een 'regiogemiddelde' waarde. Voor het bepalen van een gemiddelde concentratie worden minimaal 7 bedrijven gebruikt. Wanneer minder bedrijven worden gehanteerd komen zowel statistische betrouwbaarheid als vertrouwelijkheid in de knel. De resultaten van het meetnet worden immers gebruikt om het mestbeleid te evalueren en zo nodig bij te stellen.*

Figuur 5-1 Bedrijfsgemiddelde nitraatconcentratie in het uitspoelend water in de vier grondsoortregio's; gemiddelde gemeten waarden en gestandaardiseerde waarden in de Zand- en Kleiregio. De jaartallen op de x-as markeren 1 januari van elk jaar. (RIVM, 31 augustus 2017)

Onderzoeken naar medicijnresten in noord Nederland

De noordelijke waterschappen, waterbedrijven (o.a. Vitens) en WLN hebben een verkennend onderzoek uitgevoerd naar de kans op het voorkomen van resten van medicijnen in grond- en oppervlaktewater. Samen met andere partijen die zich bezighouden met waterkwaliteit wordt een nader onderzoek uitgevoerd om meer inzicht in de situatie te krijgen. Dit kan leiden tot vervolgactiviteiten. Vanuit Europa wordt gekeken welke (nieuwe) stoffen betrokken moeten worden in de beoordeling van de toestand van het grondwater.

De uitkomsten uit het KWR onderzoek naar de grondwaterkwaliteit in Nederland (KWR, 2017) heeft er toe geleid dat de noordelijke provincies bij de volgende meetronde in het grondwatermeetnet analyses gaan uitvoeren naar medicijnresten.

5.2 Monitoring waterkwaliteit Vitens

Vitens meet de waterkwaliteit op drie plaatsen in het bedrijfsproces (zie onderstaand kader). In de volgende paragrafen is een samenvattende beschrijving gegeven van de waterkwaliteit. In deze analyse worden alleen die stoffen genoemd die in de pompputten of in de waarnemingsputten in verhoogde concentraties worden aangetroffen.

Het reine water van de grondwaterwinning voldoet in principe altijd aan de eisen van het Drinkwaterbesluit. Wanneer er een overschrijding optreedt, wordt dit altijd gemeld bij de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) en hiermee worden vervolgens afspraken gemaakt over te nemen maatregelen om een nieuwe overschrijding te voorkomen.

De beoordeling van de ruwwaterkwaliteit aan de signaleringswaarden uit het KRW Protocol voor monitoring en toetsing drinkwaterbronnen KRW (september 2015) vindt plaats voor alleen het gezamenlijk ruwwater.

Voor een beoordeling van de individuele winputten vindt een kwalitatieve beschrijving en boordeling plaats op basis van de rapportages ruwwaterkwaliteit van Vitens. De signaleringswaarden uit het KRW-protocol zijn ontleend aan de normen voor drinkwater in het Drinkwaterbesluit (2011).

Monitoring waterkwaliteit

1. ***Reinwater*** na de laatste zuiveringsstap en aan het tappunt bij klanten. Deze monitoring is wettelijk verplicht volgens de Drinkwaterregeling. In de Drinkwaterregeling zijn de te meten parameters en de meetfrequentie vastgelegd. De normen waaraan het reinwater moet voldoen staan in het Drinkwaterbesluit. Op deze manier is wettelijk geregeld dat het drinkwater voor consumenten van goede kwaliteit is. De monitoring bestaat uit microbiologische en chemische parameters, en een aantal indicatoren: bedrijfstechnische, organoleptische en signalerings-parameters. Een overzicht van de parameters en normen is te vinden in bijlage A van het Drinkwaterbesluit (http://wetten.overheid.nl/BWBR0030111/2018-07-01#BijlageA).
2. ***Ruwwater*** is het water uit de winputten voordat het naar de zuivering gaat. Ook deze metingen zijn wettelijk verplicht volgens de Drinkwaterregeling. De waterkwaliteit hoeft nog niet te voldoen aan de normen van het Drinkwaterbesluit; het water ondergaat immers nog een zuivering voordat het aan de consument geleverd wordt. Indicatief toetst Vitens de kwaliteit van het ruwwater wel aan de normen van het Drinkwaterbesluit. Zo wordt ook duidelijk voor welke parameters de zuivering noodzakelijk is. Het bemonsteren van het ruwwater vindt plaats in het verzameld ruwwater en in de individuele winputten. De metingen van het water uit de individuele winputten verschillen van de metingen in het verzamelde ruwe water doordat per winput (of per streng van winputten) wordt gemeten. Vaak veroorzaken één of enkele winputten verhoogde gehaltes van een bepaalde parameter in het verzamelde ruwwater. Het uitvoeren van analyses van de individuele winputten biedt inzicht of een verontreiniging specifiek in één winput voorkomt of diffuus wordt aangetroffen in het puttenveld. Daarmee wordt informatie verkregen over het herkomstgebied van een verontreiniging.
3. Water uit ***waarnemingsputten*** binnen en soms buiten het grondwaterbeschermingsgebied. De waarnemingsputten voor waterkwaliteit liggen ruimtelijk verspreid rond het waterwingebied. Het doel van de metingen in waarnemingsputten is om verontreinigingen op te merken voordat deze de winputten bereiken. Op die manier kunnen indien nodig nog maatregelen worden genomen. Het water van de waarnemingsputten wordt geanalyseerd op een selectie van stoffen uit het Drinkwaterbesluit, waarvan de verwachting is dat deze relevant zijn voor de grondwaterwinning.

5.3 Typering ruwwaterkwaliteit (onttrokken grondwater)

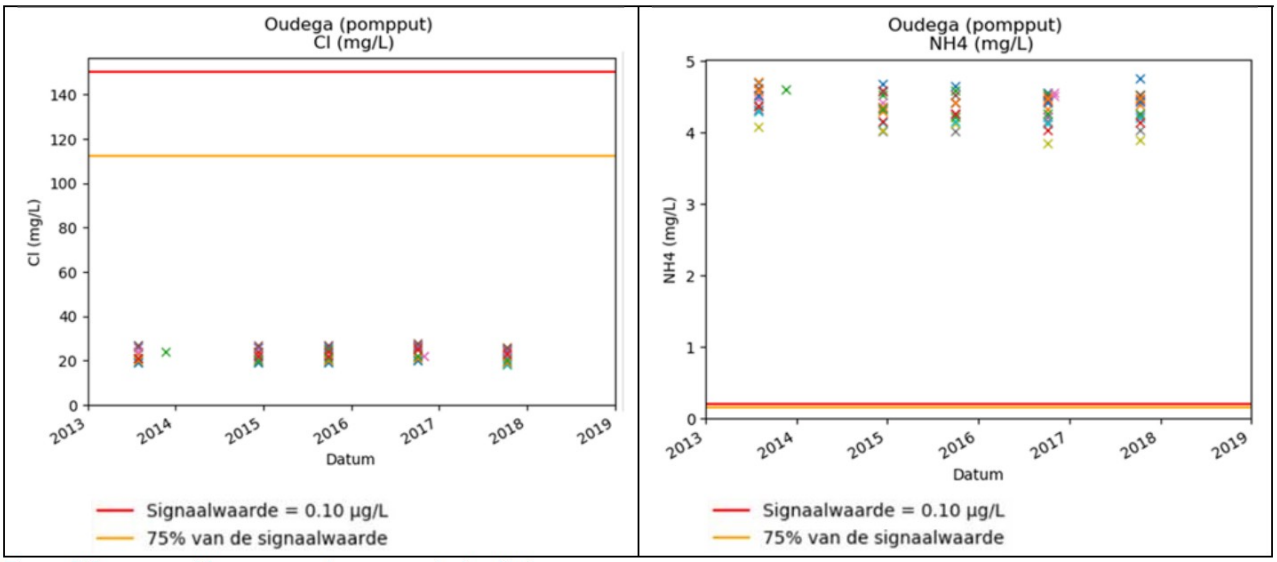
Voor de samenvattende beschrijving van de kwaliteit van het onttrokken grondwater (op basis van de individuele winputten) is gebruik gemaakt van de rapportage ruwwater van Vitens gebaseerd op de analysedata over de periode 2005-2015. Voor de individuele pompputten is een toetsing uitgevoerd aan de signaleringswaarden uit het KRW Protocol voor monitoring en toetsing drinkwaterbronnen KRW (september 2015).

In de volgende paragrafen wordt de waterkwaliteit besproken aan de hand van de volgende stofgroepen:
- Macroparameters.
- Organische microverontreinigingen.
- Indicatoren landbouwkundige belasting.

5.3.1 Macroparameters

De stoffen ijzer, mangaan en ammonium zijn indicatoren voor de macrochemie en de redoxtoestand (oxiderend vermogen van water) van het grondwater (zie ook paragraaf 4.4.2). Het grondwater van de winning Oudega wordt gewonnen uit kalkrijke anaerobe watervoerende pakketten. Het grondwater is wordt getypeerd als veenwater. Het water is diep anoxisch en methaanvormend. Het bevat verhoogde gehaltes methaan, mangaan, ammonium, ijzer, waterstofcarbonaat en hardheid. Deze verhoogde gehaltes leiden tot overschrijdingen van de normen van bedrijfstechnische parameters (hardheid/waterstofcarbonaat/methaan) en organoleptische/esthetische parameters (ijzer/kleur/chloride). Deze verhoogde gehaltes hebben een natuurlijke achtergrond en worden bij de zuivering van het water verwijderd.

Het chloride gehalte van de winning is laag. Het onttrokken water heeft een hoge ouderdom. De trends zijn stabiel.

Figuur 5-2 Macroparameters ruw waterkwaliteit

5.3.2 Organische microverontreinigingen winputten

Uit de rapportage ruwwater blijkt dat er geen organische microverontreinigingen in het ruwwater boven de signaleringswaarde zijn aangetroffen. In 2007 heeft er voor het laatst een screening op organische micro verontreiningen plaatsgevonden. Er zijn toen geen organische microverontreinigingen aangetroffen. Daarna zijn de winputten niet meer onderzocht.

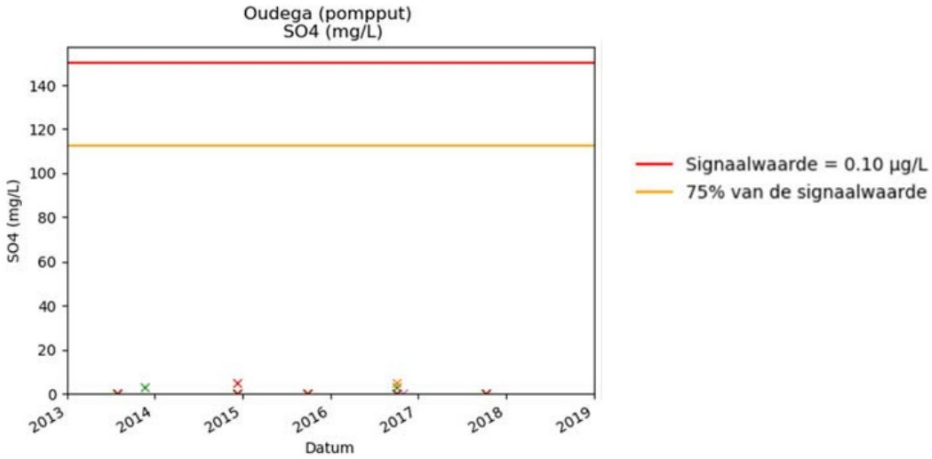
5.3.3 Indicatoren landbouwkundige belasting

Als gevolg van de reistijden van het grondwater van maaiveld naar de grondwaterwinning komen de effecten van mestgebruik op de ruwwaterkwaliteit (sterk) vertraagd tot uiting. Afhankelijk van de geochemische eigenschappen van de ondergrond kunnen de effecten van mestgebruik zich op verschillende manieren manifesteren in de samenstelling van het grondwater. Indicatoren voor landbouwkundige belasting van het grondwater zijn verhoogde gehaltes nitraat en sulfaat. Daarnaast kunnen, afhankelijk van de aanwezigheid van kalk in de ondergrond, een verhoogde hardheid of verhoogde gehalte van zware metalen (zoals nikkel en zink) een indicatie zijn voor een sterke landbouwkundige belasting (zie kader).

Gevolgen van vermesting voor het grondwater
In zuurstofhoudende bodems worden ammonium en organische stikstof uit de mest omgezet in nitraat en zuur. Om verzuring van de bodem tegen te gaan wordt bekalkt, met een toename van de hardheid van het grondwater tot gevolg. In zuurstofarme bodems wordt bij aanwezigheid van organische stof en/of pyriet nitraat onder invloed van bacteriën afgebroken en omgezet in stikstofgas. Dit proces heet denitrificatie en dit is een anaëroob proces.

Komt het nitraat dieper in de ondergrond in contact met pyriet (een ijzersulfide), dan wordt het nitraat net als in zuurstofhoudende bodems omgezet in stikstofgas. Bij de oxidatie van pyriet komt sulfaat vrij en dit gaat gepaard met de productie van zuur, dat weer kan leiden tot het oplossen van kalk, met een toename van de hardheid tot gevolg. Daarnaast kan pyrietoxidatie gepaard gaan met het oplossen van enkele zware metalen (zink, arseen en (vooral) nikkel). Afhankelijk van de zuurgraad worden deze zware metalen al dan niet weer vastgelegd.

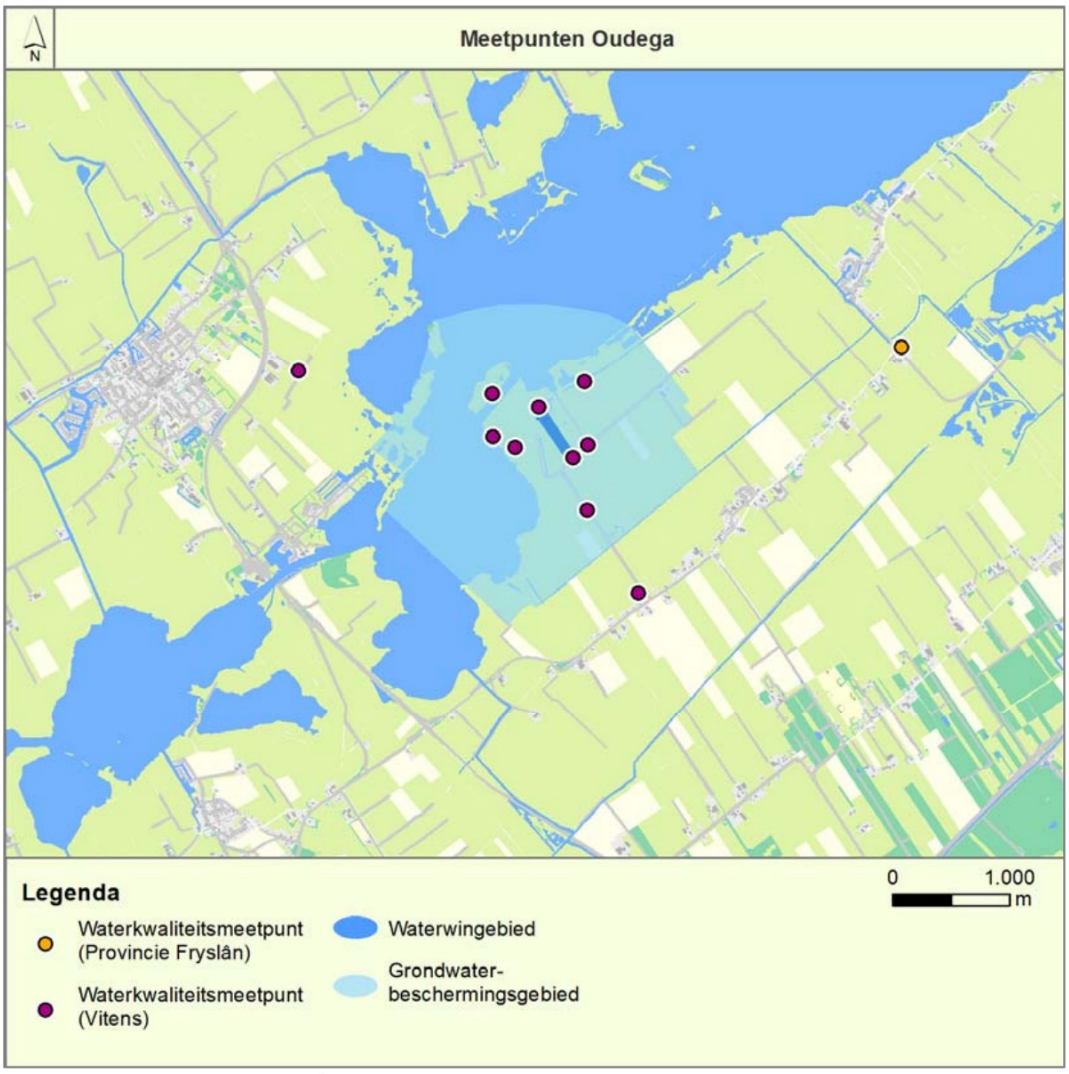
Uit de analyse van de ruwwaterkwaliteit blijkt dat nitraat en sulfaat afwezig zijn: het water is diep anaeroob (zie onderstaand figuur).

Figuur 5-3 Sulfaatgehalte winputten

5.4 Typering grondwaterkwaliteit in het meetnet

Naast de winputten heeft Vitens ook een meetnet bestaand uit waarnemingsputten. Deze liggen in of net buiten het grondwaterbeschermingsgebied. In deze studie is een buffer van 2 km rondom het grondwaterbeschermingsgebied gehanteerd om de relevante peilbuizen van het meetnet te selecteren. In figuur 5-4 is de ligging van de verschillende waterkwaliteitsmeetpunten rondom winning Oudega te zien. Het Vitens-meetnet bestaat uit 10 monitoringputten met meerdere waamemingsfilters. Er ligt 1 KRW-meetpunten van de provincie Fryslân (KRW-meetpunten vormen geen onderdeel van de analyse in dit dossier).

Figuur 5-4 Meetpunten Oudega

Voor de beschrijving van de grondwaterkwaliteit in de beschermingszone van de winning is gebruik gemaakt van de aangeleverde meetdata van peilbuizen van Vitens gebaseerd op de analysedata over de periode 2012-2018. In de volgende paragrafen wordt de waterkwaliteit besproken aan de hand van organische microverontreinigingen.

5.4.1 Organische microverontreinigingen meetnet

In 2009 heeft er voor het laatst een screening op organische micro verontreiningen in het meetnet plaatsgevonden. Er zijn toen geen organische microverontreinigingen aangetroffen. Daarna is het meetnet niet meer onderzocht.

5.5 Waterbehandeling

Het grondwater wordt onttrokken uit meerdere watervoerende pakketten. Filters liggen op een diepte van 70 tot 140 m-mv. Het water dat onttrokken wordt is antropogeen onbelast, zeer kalkrijk en sterk anaeroob. Het onttrokken ruwwater van wingebied Oudega wordt op de productiebedrijf Spannenburg gemengd met het ruwe water van wingebied Spannenburg en door Vitens gezuiverd door plaatbeluchting, voorfiltratie, ontharding en nafiltratie, en ontkleuring.

De winning Oudega levert ongeveer 40% van het ruwwater aan het productiebedrijf Spannenburg. Met de zuivering worden de van nature aanwezige stoffen (zoals ijzer, natrium, chloride en hardheid) en ook kleur verwijderd. Het geproduceerde reinwater (leidingwater) voldoet daarmee aan de wettelijke vereisten.

5.6 Waterkwantiteit

Voor dit onderdeel is getoetst of de vergunde hoeveelheid te onttrekken grondwater daadwerkelijk kan worden benut. Hiervoor is in afstemming met Vitens in beeld gebracht of er ontwikkelingen/ risico's zijn op het niet volledig kunnen benutten van de vergunde wincapaciteit (bijvoorbeeld beperkingen met het oog op natuur, optrekken van verzilt grondwater, voorkomen dat een bodemverontreiniging wordt aangetrokken).

Bij Oudega wordt thans de volledige wincapaciteit benut. Er zijn geen risico's op het niet volledig kunnen benutten van de vergunningscapaciteit.

Om in de toekomst de kwantitatieve veiligstelling van drinkwater te kunnen (blijven) garanderen in Friesland, lopen er binnen Vitens een tweetal programma's. Dit staat nader toegelicht in onderstaand kader.

Kwantitatieve veiligstelling

Bouwstenen toekomstige drinkwatervoorziening

Enkele grondwaterwinningen in Friesland hebben kwantitatieve beperkingen wat betreft de huidige of toekomstige inzet van de vergunningscapaciteit. In de komende tien jaar gaat Vitens bouwstenen voor het veiligstellen van een toekomstbestendige drinkwatervoorziening in Friesland realiseren. Het betreft de uitbreiding van bestaande grondwaterwinningen en het realiseren van een nieuwe grondwaterwinning in centraal Friesland. Voor de toekomstige drinkwatervoorziening op de Waddeneilanden worden begin 2019 uitgangspunten geformuleerd die de komende jaren tot uitwerking komen. Scenario's die daarbij worden onderzocht, zijn: volledig zelfvoorzienend, volledig per wadleiding of een gecombineerde oplossing.

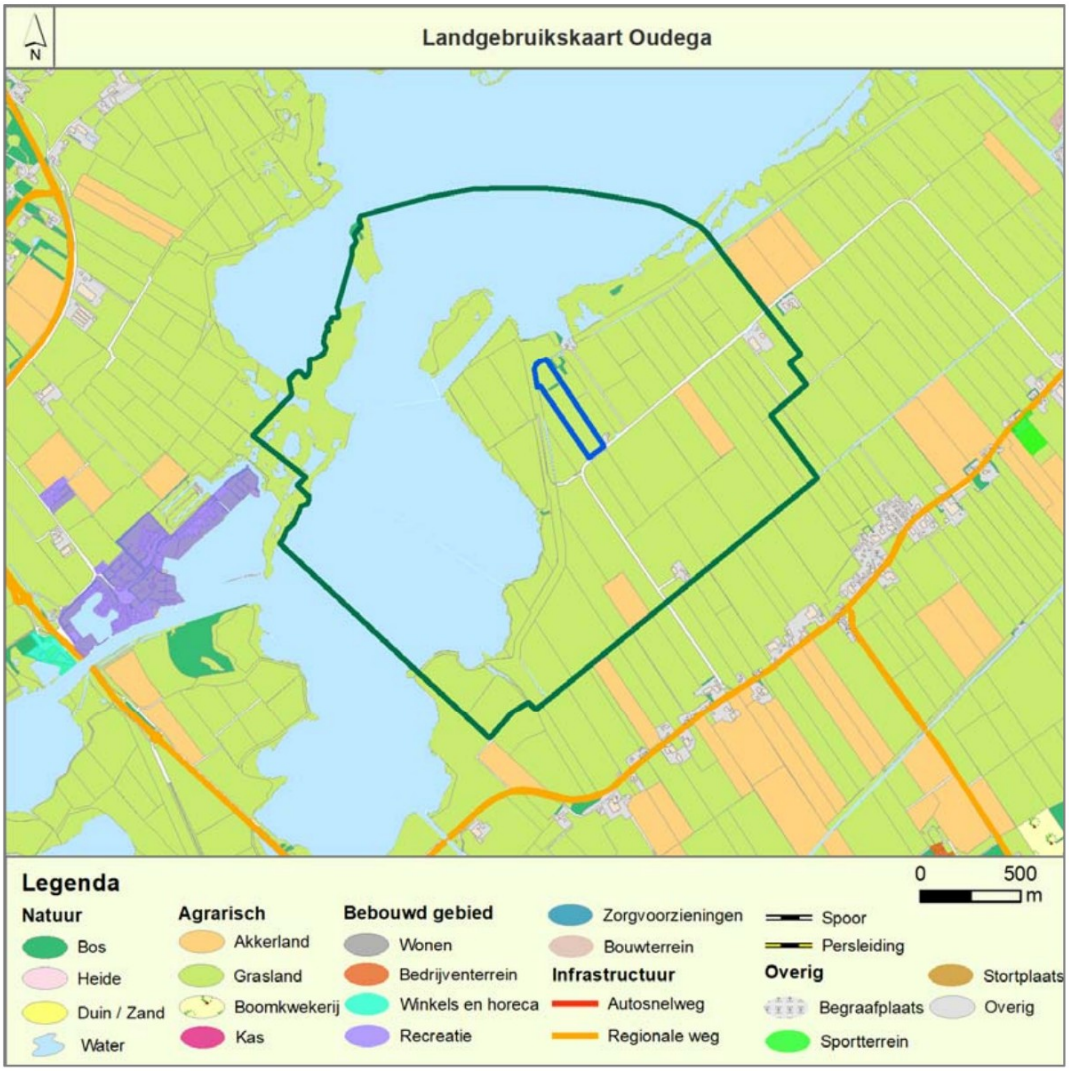
Aanvullende strategische voorraden (ASV)

In de periode 2018 tot 2021 worden door Vitens aanvullende strategische voorraden aangewezen. Het doel hiervan is om strategische reserves ruimtelijk te beschermen. Deze voorraden zijn nodig wanneer er sprake is van een extreem economisch groeiscenario in combinatie met sterke klimaatveranderingen. De grondwaterstudie die Wetterskip Fryslân in 2018 heeft uitgevoerd vormt een strategisch kader waarmee nieuwe winningen kunnen worden getoetst. Vitens gebruikt de resultaten van de studie voor het in beeld brengen van algemene strategische grondwatervoorraden.

6 Ruimtegebruik intrekgebied, risico's en relevante ontwikkelingen

6.1 Landgebruik

Het landgebruik in het waterwingebied bestaat uit graslanden (figuur 6-1). In het grondwaterbeschermingsgebied is het landgebruik ten behoeve van de landbouw, bestaande uit voornamelijk grasland en beperkt akkerland. Het oppervlaktewater binnen het grondwaterbeschermingsgebied is De Holken met het Johan Frisokanaal die daardoorheen loopt. Het Johan Frisokanaal is de verbinding tussen de Fluessen, de Morra en het IJsselmeer. Het gebied is in eigendom van de natuurorganisaties Staatsbosbeheer en It Fryske Gea en de provincie Fryslân. Ten westen van het grondwaterbeschermingsgbied ligt een recreatieterrein met campings en een jachthaven. Ten zuiden van het grondwaterbeschermingsgebied ligt de lintbebouwing van Aldegea.

Figuur 6-1 Landgebruik Oudega

6.2 Ondergrondgebruik

Op basis van gegevens van de provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân is in kaart gebracht welke vergunde grondwateronttrekkingen er naast de grondwaterwinning van Vitens nog meer in de omgeving van het waterwingebied zijn. In figuur 6-2 is te zien dat er naast de grondwateronttrekking 1 veedrenkputten binnen het grondwaterbeschermingsgebied ligt en 10 erbuiten. Op basis van de gegevens lijken er geen onttrekkingen ten behoeve van industrie of WKO's nabij het grondwaterbeschermingsgebied te zijn.

Figuur 6-2 Grondwateronttrekkingen en WKO's Oudega (Bron: Provincie Fryslân, oktober 2018)

Tabel 6-1 Onttrekkingen en WKO's in de omgeving van het grondwaterbeschermingsgebied

	Bevoegd gezag	Aantal
WKO	Provincie	0
Veedrenking	Wetterskip Fryslân	11
Bronbemaling	Wetterskip Fryslân	0
Overige onttrekking	Wetterskip Fryslân	0

6.3 Emissiebronnen

6.3.1 Diffuse bronnen

Om de risico's van de gebruiksfuncties voor de grondwaterkwaliteit in te kunnen schatten is een inventarisatie uitgevoerd van het huidige landgebruik in het grondwaterbeschermingsgebied. Voor de inventarisatie van het landgebruik is gebruik gemaakt van de CBS bodemgebruikskaart. Het landgebruik geeft belangrijke informatie over de diffuse belasting van het grondwaterbeschermingsgebied. In tabel 6-2 is een overzicht weergegeven van het landgebruik. Daarnaast is aangegeven wat de potentiële risico's zijn van een bepaald type landgebruik.

Tabel 6-2 Landgebruik in het grondwaterbeschermingsgebied

Landgebruik	% van totaal	Risico op diffuse belasting
Agrarisch - akkerbouw	7%	Metalen in veevoer en koperbaden.
Agrarisch - grasland	47%	Gewasbeschermingsmiddelen agrarische sector. Meststoffen. Diergeneesmiddelen
Infrastructuur	1%	Verontreiniging met pak en zware metalen zoals zink en koper. Bestrijdingsmiddelen, bijvoorbeeld langs wegen/bermen.
Oppervlaktewater	45%	Afhankelijk van type oppervlaktewater, zie ook wateraanvoer §4.5.

6.3.2 Lijnbronnen

Aan de hand van de risicokaart (http://risicokaart.nl/) en de topografische kaart zijn de belangrijkste lijnbronnen in de omgeving van de grondwaterwinning in beeld gebracht. Hierbij is onderscheid gemaakt in (auto)wegen, spoorwegen, riolering, oppervlaktewater en overige lijnbronnen. De geïnventariseerde lijnbronnen zijn weergegeven in figuur 6-3.

Figuur 6-3 Lijnbronnen Oudega

Op de Risicokaart van de provincie Fryslân staan locaties aangegeven waar er een kans bestaat dat op die plek een incident gebeurt, waarvan de omvang zo groot kan zijn, dat deze de gecoördineerde inzet van hulpdiensten nodig maakt. Een weg waar regelmatig transporten met gevaarlijke stoffen overheen rijden, staat bijvoorbeeld op de kaart (Basisnet). De risicokaart is dus niet direct gericht op risico's voor de drinkwaterkwaliteit, maar als een (lijn)bron op de kaart vermeld staat, kan dit wel een indicatie zijn voor hoe risicovol deze zou kunnen zijn.
Een lijnbron die niet op de risicokaart vermeld is, kan nog steeds een risico vormen voor de grondwaterkwaliteit.

De belangrijkste lijnbronnen in de omgeving van de grondwaterwinning zijn:

Wegen
Snelwegen en regionale hoofdwegen vormen met name een risico als zich een ongeval voordoet waarbij brandstof van voertuigen of gevaarlijke lading die vervoerd wordt in de bodem terechtkomt. De volgende regionale wegen bevinden zich in het grondwaterbeschermingsgebied:

- Lokale wegen Algemiene Wei en Ige Galemawei.
- Ten zuiden van het grondwaterbeschermingsgebied ligt de regionale hoofdweg N359 van Lemmer naar Koudum.

Spoorwegen
Spoorwegen kunnen een risico vormen voor de kwaliteit van het grondwater omdat bestrijdingsmiddelen worden gebruikt voor het beheer van de spoorwegen. Daarnaast geldt voor goederenspoorlijnen het risico dat er een ongeval met getransporteerde gevaarlijke stoffen plaats kan vinden. In het grondwaterbeschermingsgebied liggen geen spoorlijnen.

Riolering
Er zijn vier mogelijke manieren waarop het grondwater besmet kan raken met huishoudelijk afvalwater of verontreinigd hemelwater:
- Exfiltratie uit riolering door lekkage van het stelsel.
- Infiltratie van verontreinigd hemelwater.
- Overstorten.
- Individuele behandeling afvalwater (IBA's).

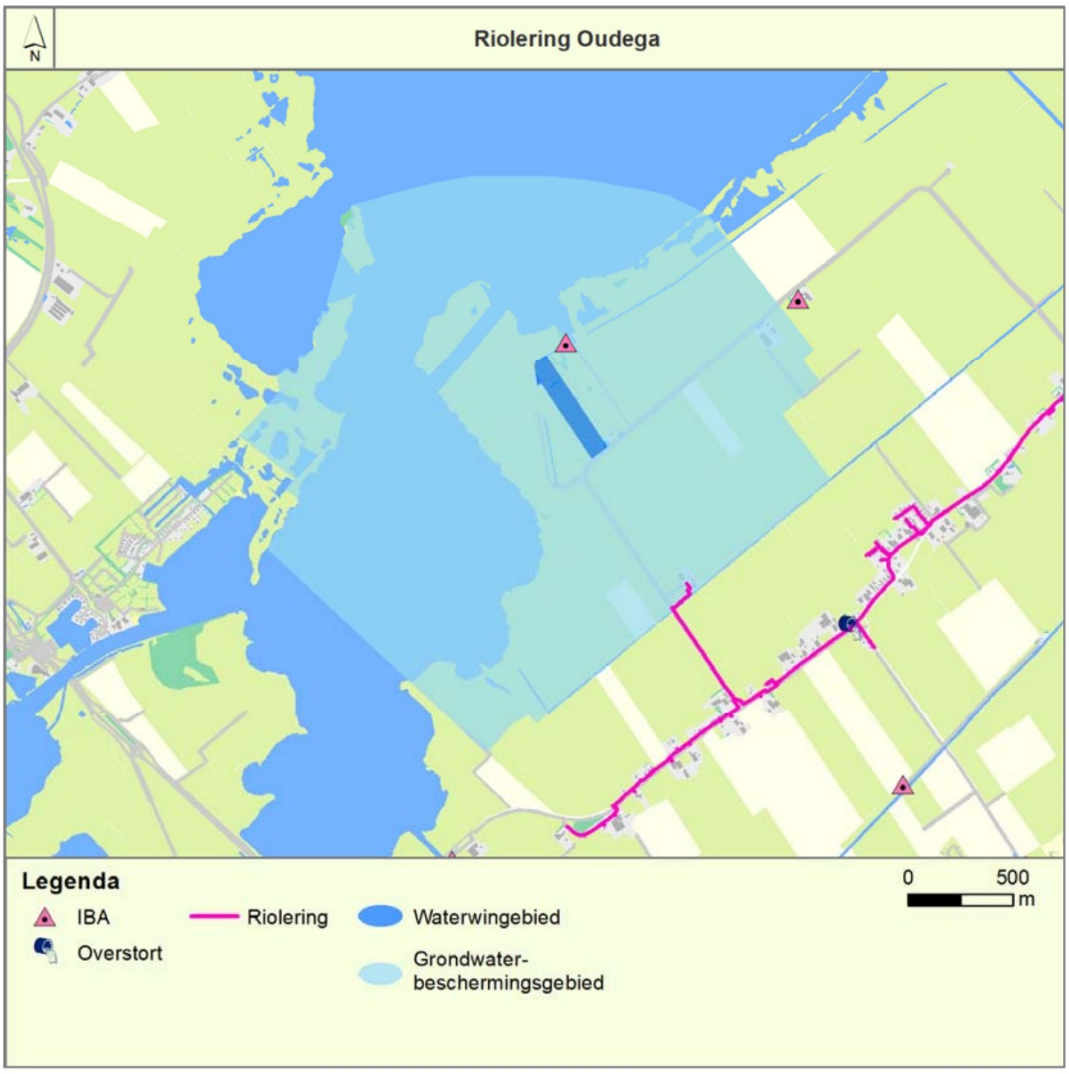
Om de risico's van de riolering beeld te kunnen brengen is de gemeente gevraagd om aan te geven waar welk type riolering ligt en wat de staat van onderhoud van de riolering is. Figuur 6-4 is een kaart met daarin een overzicht van de riolering bij de grondwaterwinning. De gemeente Sudwest Fryslân heeft aangegeven dat er geen riolering aan de noordkant grondwaterbeschermingsgbied ligt. Gemeente de Fryske Marren heeft aangegeven dat er in het zuiden van het grondwaterbeschermingsgebied riolering ligt. Er zijn 2 woningen aangesloten op een IBA.

In tabel 6-3 staat een overzicht van de typen rioolstelsels in het gebied. Buiten de rioolstelsels van gemeente en waterschap zijn er waarschijnlijk ook nog private rioolstelsels, bijvoorbeeld riolering in recreatiegebieden. Daarnaast is het zo dat de bewoners van het grondwaterbeschermingsgebied zich vaak niet bewust zijn van de regels die gelden in een grondwaterbeschermingsgebied. Dit is een algemeen punt, dat niet alleen de riolering raakt.

Tabel 6-3 Rioolstelsels in het grondwaterbeschermingsgebied

Gemeente	Naam	Type	Jaar van aanleg	Staat[3]
Sudwest Fryslân	Niet van toepassing			
Gemeente de Fryske Marren	IBA's	Onbekend	Onbekend	Onbekend

[3] *De staat van onderhoud is een beoordeling door de gemeente Sudwest Fryslân en de Fryske Marren.*

Figuur 6-4 Ligging riolering Oudega

Oppervlaktewater

In het grondwaterbeschermingsgebied van de winning Oudega bestaat uit een groot aandeel oppervlaktewater. Het oppervlaktewater binnen het grondwaterbeschermingsgebied is De Holken met het Johan Frisokanaal die daardoorheen loopt en een deel van de Fluessen. Daarnaast lopen er hoofdwatergangen en sloten door het grondwaterbeschermingsgebied. Een uitgebreide beschrijving van het oppervlaktewatersysteem is gegeven in §4.5 en figuur 4-6. Er wordt boezemwater aangevoerd naar de watergangen in het grondwaterbeschermingsgebied. Het is waarschijnlijk dat er boezemwater in de ondergrond infiltreert. Door de aanwezige scheidende lagen is de winning waarschijnlijk goed beschermd. Er heeft al langere tijd geen monitoring van de individuele winputten plaatsgevonden. Daarom kan niet worden bevestigd of uitgesloten dat verontreinigingen van het oppervlaktewater de diepte bereiken.

Binnen het grondwaterbeschermingsgebied liggen geen rioolwaterzuiveringen of helofytenfilters.

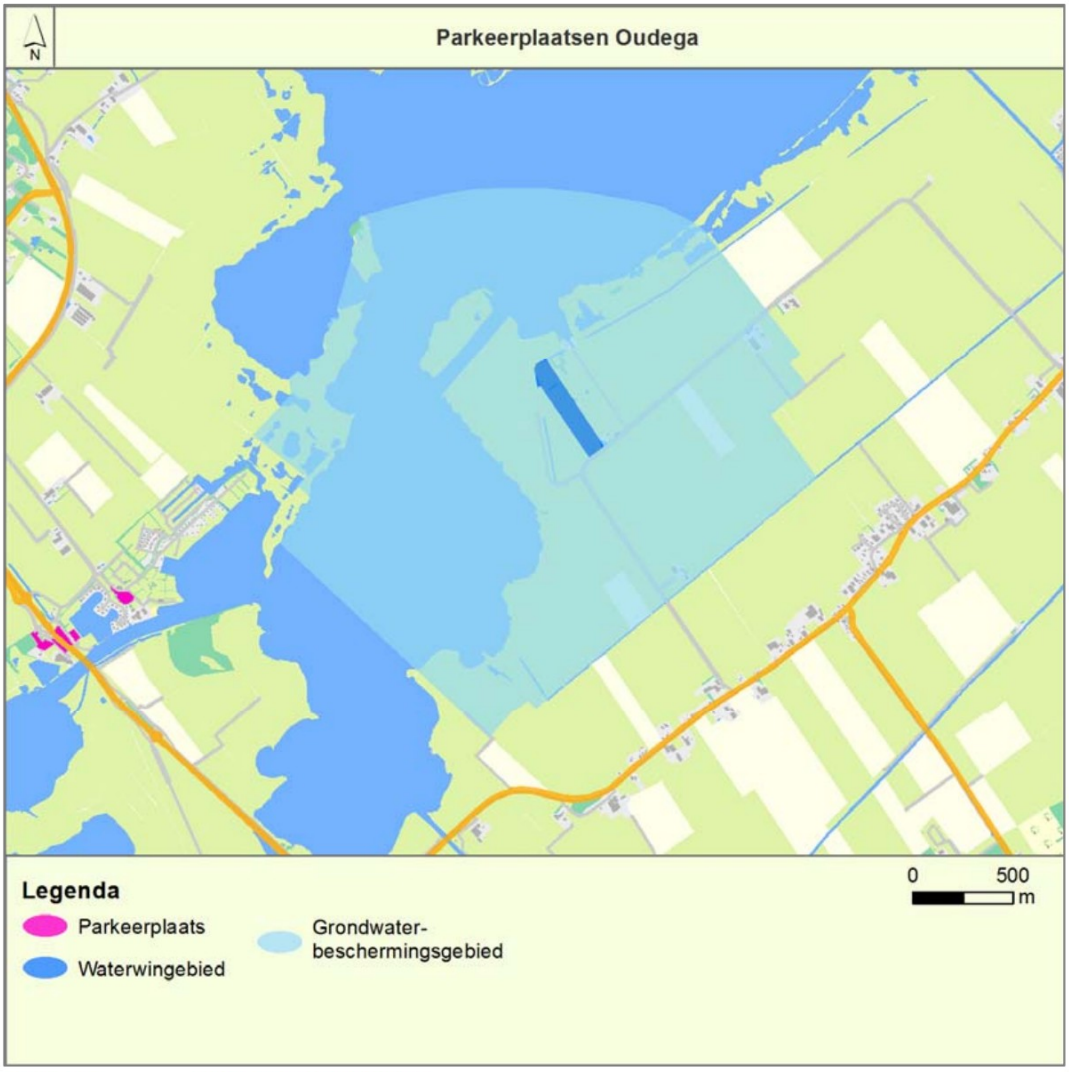
Overige lijnbronnen

Er bevinden zich geen buisleidingen van de Gasunie en de Nederlandse Aardolie Maatschappij in het grondwaterbeschermingsgebied. Er is geen risico op een ongeval met een gasleiding voor de grondwaterwinning door de schade die optreedt bij een explosie.

6.3.3 Puntbronnen

Bodemverontreinigingen
In het kader van het uitvoeringsprogramma 1e generatie gebiedsdossiers is een plan van aanpak opgesteld voor het uitvoeren van nader onderzoek ter plaatse van puntbronnen bij Friese grondwaterwinningen. De puntbronnen met een potentieel risico binnen de invloedssfeer winning zijn op basis van een voorstudie geïnventariseerd. Bij winning Oudega liggen geen risicovolle bodemverontreinigingen.

Parkeerplaatsen
Parkeerplaatsen kunnen een bron van verontreiniging zijn. In de omgevingsverordening zijn regels opgenomen voor parkeerplaatsen. In figuur 6-5 is de ligging van de parkeerplaatsen in het grondwaterbeschermingsgebied te zien. In het grondwaterbeschermingsgebied komen geen parkeerplaatsen voor.

Figuur 6-5 Parkeerplaatsen Oudega

6.4 Relevante ontwikkelingen

Ruimtelijke ontwikkelingen die in het grondwaterbeschermingsgebied spelen, kunnen in de toekomst van invloed zijn op het de kwaliteit van het grondwater. Deze ontwikkelingen kunnen knelpunten opleveren, maar ook kansen. Het beleid dat van toepassing is op ruimtelijke ontwikkelingen is omschreven in §3.1. Op basis van de geleverde informatie van gemeente Sudwest Fryslân en Vitens zijn geen ontwikkelingen bekend.

7 Restopgave voor de winning

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk is de (rest)opgave voor de winning in beeld gebracht. Dit is gedaan door de volgende aspecten in beeld te brengen:

A. Mate waarin doelen (nog) niet worden gehaald (*problemen*) dan wel mogelijk niet worden gehaald (*risico's*).
B. Oorzaken die ten grondslag liggen aan de gesignaleerde problemen en risico's op basis van een nadere analyse.
C. Mate waarin reeds maatregelen zijn genomen om de gesignaleerde problemen en risico's aan te pakken c.q. af te dekken.

Deze (rest)opgave vormt de basis voor het maken van afspraken over te nemen (aanvullende) maatregelen in het uitvoeringsprogramma.

Bij het bepalen van de (rest)opgave van de winning is tevens een check gedaan of de monitoring voldoende is toegerust. Bijvoorbeeld door te bepalen of er parameters ontbreken die op grond van gesignaleerde activiteiten/emissies wel gemeten zouden moeten worden. Hierbij kan het ook gaan om de vraag of 'early warning' bij de winning voldoende is om risico's te signaleren/monitoren.

7.2 Doelstelling gebiedsdossier

Doelstelling van een gebiedsdossier is de duurzame veiligstelling van de grondwaterwinning. Hiervan is sprake als voldaan wordt aan de gestelde KRW-doelen voor grondwaterwinningen (artikel 7) en de drinkwatervoorziening geen gevaar loopt vanwege kwantitatieve problemen.

KRW-doelen
De KRW heeft kwaliteitsdoelstellingen geformuleerd, waaraan de waterkwaliteit van de winningen moet worden getoetst. Dit betreft:

- Geen achteruitgang van de waterkwaliteit (resultaatverplichting).
- Streven naar verbetering waterkwaliteit met oog op vermindering zuiveringsinspanning (inspanningsverplichting).

Om aan de KRW-doelen te kunnen toetsen zijn getalswaarden voor stoffen of stofgroepen vastgesteld. Dit zijn de signaleringswaarden die zijn opgenomen in het Protocol voor monitoring en toetsing drinkwaterbronnen KRW (BKMW) september 2015). De signaleringswaarden uit het KRW protocol zijn ontleend aan de normen voor drinkwater in het Drinkwaterbesluit (2011). De beoordeling van de ruwwaterkwaliteit aan de signaleringswaarden uit het KRW is alleen uitgevoerd voor het gezamenlijk ruwwater (conform drinkwaterbesluit). Voor een beoordeling van de individuele winputten heeft een kwalitatieve beschrijving en boordeling plaatsgevonden op basis van de analyse van het ruwwater door Vitens. De KRW heeft ook bepalingen ten aanzien van de tijd/periode waarin de kwaliteitsdoelstellingen moeten zijn gerealiseerd:

- KRW-doelen moeten uiterlijk 2027 zijn gehaald.
- Motivering voor een eventuele fasering naar de derde en laatste KRW-planperiode moet voldoen aan art. 4 KRW.

Kwantitatieve veiligstelling
De grondwaterwinning mag geen gevaar lopen vanwege kwantiteitsproblemen:

- Voor grondwaterwinningen moet hiervoor worden getoetst of de vergunde hoeveelheid te onttrekken grondwater kan worden benut.

- Bij oppervlaktewaterwinningen moet er rekening mee worden gehouden dat bij verminderde kwantitatieve beschikbaarheid de kwaliteit van het water sterk kan verslechteren vanwege een toename van concentraties van stoffen.

7.3 Problemen en risico's in beeld

7.3.1 Waterkwaliteit en waterkwantiteit

Aan de hand van de analyse van de waterkwaliteit en waterkwantiteit zoals beschreven in hoofdstuk 5 is in tabel 7-1 een samenvattend beeld gegeven van de resultaten van de monitoring. Hierbij is onderscheid gemaakt in problemen en risico´s.

- Problemen: mate waarin doelen (nog) niet worden gehaald (zie 7.2).
- Risico´s: wanneer er risico is op het niet voldoen aan de gestelde doelen (voor het realiseren van een duurzame veiligstelling van de grondwaterwinning:
  - Verwaarloosbaar risico: Geen verontreiniging aanwezig in onttrokken ruwwater / grondwater of de stof overschrijdt eenmalig de detectielimiet en bij herhaalde metingen is de stof niet meer aangetroffen (incident).
  - Beperkt risico: Verontreiniging structureel aangetroffen boven de detectielimiet in onttrokken ruwwater / grondwater maar beneden de signaleringswaarde.
  - Actueel risico: Verontreiniging aangetroffen in onttrokken ruwwater boven de signaleringswaarde.

Tabel 7-1 Resultaten toetsing waterkwaliteit (KRW-doelen) en waterkwantiteit

Problemen/risico's	Beoordeling	Motivering
Risico's waterkwantiteit		
Zijn er ontwikkelingen / risico's op het niet volledig kunnen benutten van de vergunde wincapaciteit?	Verwaarloosbaar risico	Er zijn geen risico's op het niet kunnen benutten van de vergunningscapaciteit.
Problemen waterkwaliteit		
KRW-doel: geen achteruitgang van de waterkwaliteit?	N.v.t.	Er is geen risico op de achteruitgang van de waterkwaliteit.
KRW-doel: Verbetering waterkwaliteit (met het oog op vermindering zuivering)?	N.v.t.	De zuivering is relatief eenvoudig en gericht op bedrijfstechnische parameters.
Risico's		
Individuele winputten	Beperkt risico	Er zijn geen verontreinigingen aangetroffen in de individuele winputten. Er heeft ook geen monitoring plaatsgevonden sinds 2007. De waterkwaliteitsgegevens zijn daardoor niet actueel.
Meetnet	N.v.t.	Er zijn geen verontreinigingen aangetroffen in het grondwatermeetnet.

7.3.2 Risicoanalyse ruimtelijke functies / ontwikkelingen

In hoofdstuk 6 is een analyse gemaakt van het ruimte- en ondergrondgebruik in het grondwaterbeschermingsgebied (incl. buffer) samen met relevante ontwikkelingen. Hierbij is bekeken of er aspecten / ontwikkelingen zijn die drinkwaterbronnen kwalitatief en kwantitatief kunnen bedreigen en daarmee het realiseren van de gestelde doelen in de weg kunnen staan.

De resultaten van deze analyse zijn samengevat in onderstaande tabel 7-2 waarbij de risico's als volgt kwalitatief zijn beoordeeld voor de mate waarin de doelen worden bedreigd:

- Verwaarloosbaar risico.
- Beperkt risico.
- Actueel risico.

Tabel 7-2 Resultaten risicoanalyse ruimtelijke functies / ontwikkelingen

Problemen / risico's	Beoordeling	Motivering
Risico's		
Bodemverontreinigingen	Verwaarloosbaar risico	Bij de winning liggen geen risicovolle bodemverontreinigingen.
Ontwikkelingen ondergrond (boringen/energie)	Beperkt risico	Bij alle vormen van onttrekkingen en boorputten ontstaan risico's voor de ondergrond. Dit geldt voor KWO-systemen (open en gesloten), diepinfiltratie van regenwater, putten voor veedrenking of beregening, overige onttrekkingen, sonderingen en overige diepe boringen. Via het boorgat kan er een kortsluitstroom ontstaan naar het diepere grondwater. Meldingen en vergunningsaanvragen voor onttrekkingen of WKO's komen binnen bij provincie, waterschap en/of gemeente. Dit maakt toezicht en handhaving gefragmenteerd en het risico beperkt.
Riolering	Verwaarloosbaar risico	Binnen het grondwaterbeschermingsgebied ligt vrijwel geen riolering. Er is 1 woning aangesloten op een IBA voorziening. De riolering ligt in het grondwater waarmee er geen risico is op verontreiniging van het grondwater bij een lekkage of incident (drainerende werking). Gezien de bodemopbouw vormt de IBA geen risico.
Ruimtegebruik/ ruimtelijke ontwikkelingen	Verwaarloosbaar risico	Agrarisch gebied: Het grondwaterbeschermingsgebied bestaat voor ca 50% uit agrarisch gebied. Dit brengt een verhoogd risico door gebruik gewasbeschermingsmiddelen, uitspoeling meststoffen en gebruik diergeneesmiddelen. Gezien de aanwezige beschermende lagen is het risico beoordeeld als verwaarloosbaar.
Ruimtegebruik/ ruimtelijke ontwikkelingen	Verwaarloosbaar risico	Bebouwd gebied: In het grondwaterbeschermingsgebied ligt vrijwel geen bebouwing. Er is een verwaarloosbaar risico op gebruik bestrijdingsmiddelen, verontreiniging uit riolering, uitloging van bouwmaterialen, etc.
Ruimtegebruik/ ruimtelijke ontwikkelingen	Verwaarloosbaar risico	Er zijn geen grote lijnbronnen (spoorwegen/wegen/gasleidingen/riolering) in het grondwaterbeschermingsgebied. Er is één lokale weg. Gezien de bodemopbouw geldt een verwaarloosbaar risico.
Wateraanvoer	Beperkt risico	Er wordt boezemwater aangevoerd naar het grondwaterbeschermingsgebied. Daarnaast liggen er diverse meren onderdeel van de Friese Boezem in het grondwaterbeschermingsgebied. Dit water zal ook infiltreren naar de ondergrond. Waarschijnlijk is de winning voldoende beschermd door scheidende lagen in de ondergrond. Er zijn geen verontreinigingen vanuit oppervlaktewater aangetroffen in de winning, maar dit komt ook omdat er al lange tijd niet is gemonitord op organische microverontreinigingen in de winputten. Het risico is daarom opgegeven als beperkt. Monitoring moet duidelijkheid geven of er echt geen beïnvloeding van oppervlaktewater is.
Preventief beleid grondwaterbescherming	Actueel risico	Het is een risico dat de PMV is verouderd en het drinkwaterbelang onvoldoende is geborgd. De PMV moet worden herzien.

7.4 Oorzaken in beeld

In deze paragraaf is voor de gesignaleerde problemen en risico's nader geanalyseerd welke oorzaken hier ten grondslag aan (kunnen) liggen. Hiervoor is een relatie gelegd tussen de bedreigingen aan maaiveld (diffuse bronnen, lijnbronnen en puntbronnen) en de (potentiële) problemen met het onttrokken water. Diverse oorzaken zijn al in beeld (uit de gebiedskennis van Vitens en partners) en beschreven in de 1e generatie gebiedsdossiers. Sommige problemen en risico's zijn echter nog niet goed gerelateerd aan de bedreigingen. Dit hangt samen met de complexiteit van de verspreiding van verontreinigingen (transport-gedrag) en het eenduidig interpreteren van monitoringsresultaten. In tabel 7-3 zijn de resultaten van deze analyse gepresenteerd waarbij gebruikt is gemaakt van zowel de inzichten uit de 1e generatie dossiers als de nieuwe inzichten uit dit dossier.

Tabel 7-3 Oorzaken van gesignaleerde problemen en risico's

Problemen / risico's	Oorzaken
Risico's	
Geen overschrijdingen in winputten of grondwatermeetnet	N.v.t.

7.5 Restopgave

Naar aanleiding van de 1e generatie gebiedsdossiers zijn reeds diverse maatregelen genomen. Daarnaast zijn momenteel nog diverse maatregelen in uitvoering. Een overzicht hiervan is onderstaand samengevat.

Overzicht reeds genomen regionale maatregelen (Friesland breed; niet winning specifiek)

Nr	Onderdeel	Stand van zaken februari 2019
1	Aanpak puntbronnen	In 2018 is een plan van aanpak opgesteld voor het uitvoeren van nader onderzoek op die locaties waar nog een onderzoeksvraag is. Het onderzoek wordt in 2019 uitgevoerd door RHDHV en zal vervolgd worden. Echter met het opstellen van het PvA is de maatregel zoals opgenomen in het uitvoeringsprogramma afgerond.
2	Aanpak risico's riolering	Uit onderzoek is naar voren gekomen dat riolering bij de landwinningen geen risico vormen voor drinkwaterwinning. Veelal ligt de riolering in het grondwater waardoor bij lekkage de riolering een drainerende functie krijgt in plaats van dat er een risico voor het grondwater optreedt. Het onderzoek is uitgevoerd door RHDHV, waarmee de maatregel is afgerond.
3	Volgen kwaliteit oppervlaktewater	Maatregel is uitgevoerd in samenhang met maatregel 9 "Onderzoek risico's wateraanvoerplannen".
4	Inventarisatie gebruik gewasbeschermingsmiddelen door gemeenten en terreinbeheerders binnen grondwaterbeschermingsgebieden.	Opstart uitvoering staat gepland in 2019.
5	Structurele aandacht Grondwater belang	De gemeenten Súdwest-Fryslân, De Fryske Marren en Opsterland zijn in de planperiode bezocht. De verschillende gemeentelijke taken en bevoegden van de gemeenten op het gebied van de bescherming van het grondwater zijn besproken. Ook met aandacht voor de gemeentelijke omgevingsvisies. Ook de andere gemeenten staan op het programma.
6	Bewustwording en voorlichting	Vitens en de Provincie ondernemen diverse activiteiten op het gebied van bewustwording en voorlichting. In de periode september – oktober 2018 heeft in Friesland de campagne "Water uit Friese bron" plaatsgevonden. Doel van de campagne was om de Friezen bewust te maken van de waarde en de herkomst van hun kraanwater.

Nr	Onderdeel	Stand van zaken februari 2019
		Daarbij is ook de focus gelegd op grondwaterbescherming: aangegeven is wat de Friezen zelf kunnen doen om hun leefomgeving en de drinkwaterbronnen schoon te houden. Maatregel is hiermee afgerond.
7	Evaluatie doorwerking PMV	Na inventarisatie van "verboden" inrichtingen in grondwater-beschermingsgebieden is geconcludeerd dat de "verboden" inrichtingen / bedrijven geen grote milieurisico's of bedreigingen voor het grondwater met zich mee brengen en geadviseerd is om naar de bedrijven toe geen actie te ondernemen. Maatregel is hiermee afgerond.
8	Evaluatie zoneringen	Maatregel loopt. Eerste werkzaamheden tot wijziging van twee grondwater-beschermingszones (Spannenburg / Ameland Buren) zijn gestart.
9	Onderzoek risico's wateraanvoerplannen	Waterkwaliteitsonderzoek heeft plaatsgevonden met als doel om kwantitatief inzicht te krijgen in het aandeel oppervlaktewater per onttrekkingspunt. Met behulp van grondwatermodellen wordt de herkomst van het water in kaart gebracht. Medio 2019 komen hiervan de gegevens beschikbaar.
10	Onderzoek provinciale wegen	Uit onderzoek is naar voren gekomen dat wegen geen risico vormen voor drinkwaterwinning, o.a. vanwege de bodemopbouw. Maatregel is hiermee afgerond.
11	Monitoring grondwaterkwaliteit	In 2018/2019 heeft een uitgebreide bemonstering van het KRW meetnet plaatsgevonden (KRW-meetronde). Evaluatie moet nog plaatsvinden.
12	Actualisatie 1e generatie gebiedsdossiers	De gebiedsdossiers zijn in 2018-2019 geactualiseerd.

Overzicht reeds genomen landelijke maatregelen bestrijdingsmiddelen

Een regelmatig terugkerend risico is het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Het gaat daarbij zowel om het gebruik door de agrarische sector als andere gebruikers (openbaar groen, particulieren). Voor het gebruik van bestrijdingsmiddelen buiten de land- en tuinbouw zijn goede alternatieven, zoals branden, hete lucht en heet water. Daarom heeft de overheid de volgende maatregelen ingesteld[4]:

- Verbod voor bepaalde middelen in grondwaterbeschermingsgebieden.
- Verbod professioneel gebruik op verharding oppervlak (maart 2016).
  - Sportvelden en recreatieterreinen zijn tot 2020 uitgezonderd van het verbod. Tot die tijd gelden green deals.
- Verbod professioneel gebruik op onverhard terrein (november 2017).
- Stimuleren van particulieren om alternatieven te gebruiken.

In onderstaande tabel 7-4 en tabel 7-5 is voor de aangegeven problemen / risico's benoemd of er al maatregelen genomen zijn of dat een opgave resteert.

Tabel 7-4 Restopgave winning Oudega

Problemen / risico's	Restopgave
Waterkwantiteit	
Er zijn geen risico's op het niet volledig kunnen benutten van de vergunde wincapaciteit.	Geen restopgave

[4] https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bestrijdingsmiddelen/inhoud/gewasbeschermingsmiddelen
https://www.greendeals.nl/green-deals/recreatie
https://www.greendeals.nl/green-deals/gebruik-van-gewasbeschermingsmiddelen-op-sportvelden

Problemen / risico's	Restopgave
Risico's waterkwaliteit	
Geen risico's waterkwaliteit	Monitoring uitvoeren voor individuele winputten op organische microverontreinigingen. Monitoring is niet meer uitgevoerd sinds 2007. Eventuele risico's zijn daardoor niet in beeld.
Wateraanvoer	De restopgave is om invulling te geven aan de monitoring, zie bovenstaand.

Tabel 7-5 Restopgave generiek

Problemen / risico's	**Restopgave**
Bodemenergie (WKO)	Het is verboden om bodemenergiesystemen in een grondwaterbeschermingsgebied aan te leggen. Ondanks dat geen WKO's binnen de beschermingsgebieden bekend zijn, spelen wel beperkte risico's op gebied van vergunningverlening. De verwachting is dat met de energietransitie de druk op de ondergrond met WKO's zal toenemen. Restopgave is het in gesprek gaan met partijen en grondwaterbescherming te agenderen.
Onttrekkingen	Onttrekkingen (zoals voor veedrenking of beregening) vormen een risico doordat scheidende lagen doorboord kunnen worden en putten niet goed zijn afgewerkt (ook als de putten niet langer worden gebruikt). Daarnaast is het vermoeden dat niet alle onttrekkingen in beeld zijn. De restopgave is het in gesprek gaan met partijen en grondwaterbescherming te agenderen. Daarnaast om aan de slag te gaan met de bestaande putten (inventariseren en handhaven via FUMO).
Evaluatie grondwaterbescherming bij gemeentes en omgevingsdienst (FUMO)	De zonering van de grondwaterbeschermingsgebieden opnemen in de gemeentelijke plannen blijft een aandachtspunt. De maatregel voor het onder de aandacht brengen van de zonering voor de grondwaterbescherming bij de gemeente is een tournee van de provincie en de waterbedrijven langs de gemeentes waarin voorlichting wordt gegeven aan de gemeentes. Dit is iets wat periodiek herhaald dient te worden. De plancyclus van overheden is hierbij een aandachtspunt.
Invoering omgevingswet	De invoering van de omgevingswet leidt tot een decentralisatie van het bevoegd gezag voor bodem en mogelijk grondwater. Dat betekent dat de drinkwatersector intensiever contact krijgt met de gemeentes. Hierin zit zowel een kans als een risico. Het risico is dat met de decentralisatie, gemeenten meer aan het roer staan bij afwegingen die de ondergrond beïnvloeden. Het relatieve onbekende onderwerp grondwater en drinkwater kan daarbij leiden tot keuzes die de ondergrond negatief beïnvloeden. De drinkwaterbedrijven agenderen daarom het drinkwaterbelang nadrukkelijk bij de gemeenten. De bijkomende kans is dan ook dat gemeenten drinkwater opnemen in de omgevingsvisies, waarbij thema's als waterbesparing, energietransitie, medicijnresten, ruimtelijke bescherming van leidingen etc. een plek krijgen.
Kwantitatieve beperkingen en opgave	Onderzoek bouwstenen toekomstige drinkwatervoorziening en ASV processen lopen binnen Vitens. Geen aanvullende restopgave.
Communicatie en bewustwording	Voortzetten communicatie richting gebruikers en overheden. Bijvoorbeeld via eigen website van Vitens, www.beschermjedrinkwater.nl, www.waterkennis.nl en de campagne drinkwater uit Friese bron.
Evaluatie zoneringen	In algemene zin is er behoefte aan de zoneringen in het grondwaterbeschermingsbeleid te evalueren. Het gaat dan om het definiëren van de intrekgebieden om de grondwaterbeschermingsgebieden heen. Ook is bescherming op maat wenselijk. Sommige winningen hebben een grondwaterbeschermingsgebied, maar kunnen wellicht volstaan met een boringsvrije zone. Of er is juist bescherming wenselijk van gebieden waar de beschermende lagen dun of afwezig zijn. De restopgave is om hier invulling aan te geven.

Problemen / risico's	Restopgave
Riolering	In het 1e uitvoeringsprogramma is een onderzoek naar riolering uitgevoerd. In deze rapportage zijn aanbevelingen gedaan. Deze gaan o.a. over de verantwoordelijkheid voor de aanwezige IBA's, de incomplete regelgeving voor riolering in de PMV en blijvende aandacht voor communicatie over grondwaterbelang met gemeentes en Wetterskip. De restopgave is om opvolging te geven aan de aanbevelingen.
Actualisatie PMV	De PMV is op meerdere punten niet meer actueel. De provincie zal een provinciale omgevingsverordening opstellen. Het is goed om hierop voor te sorteren.

Monitoring waterkwaliteit

Bij het bepalen van de (rest)opgave van de winning is tevens een check gedaan of de monitoring voldoende is toegerust. Hierbij is zowel gekeken naar de vraag of 'early warning' bij de winning voldoende is om risico's te signaleren/monitoren als naar de vraag of er parameters ontbreken die op grond van gesignaleerde activiteiten/emissies wel gemeten zouden moeten worden.

Early warning monitoring

De Early Warning Meetnetten worden ingericht (of geoptimaliseerd) door Vitens en de provincie Fryslân gezamenlijk. De ontwerpen van de meetnetten zijn in 2018 gereed en in 2019-2020 volgt realisatie, zodat het Early Warning systeem vanaf 2020 volledig operationeel is en meten start. Oudega is als niet-kwetsbaar aangewezen waardoor er geen early warning meetnet wordt ingericht.

Meetprogramma

Vitens heeft een intensief meetprogramma (ook voor opkomende stoffen) voor het gezamenlijk ruwwater en op reguliere basis wordt tevens een meetprogramma ingezet voor de individuele winputten. Het meetprogramma voor de waarnemingsputten is minder frequent. Op basis van de analyse waterkwaliteit zoals dat voor de gebiedsdossiers is uitgevoerd, wordt voor Fryslân in algemene zin geadviseerd om de stoffen die in de individuele winputten zijn aangetroffen op te nemen in het meetprogramma van de waarnemingsputten (als dat nog niet het geval is).

8 Definities

Anorganische microverontreinigingen
Anorganische microverontreinigingen zijn anorganische stoffen die in heel lage concentraties voorkomen: van enkele nano- tot enkele microgrammen per liter. Anorganische stoffen zijn stoffen die normaal gesproken geen koolstofatomen bevatten. Een voorbeeld hiervan zijn zware metalen.

Anoxisch grondwater
Grondwater kan getypeerd worden middels de redox-toestand van het water. Oxisch grondwater bevat zuurstof. Suboxisch grondwater bevat eventueel nog lage concentraties zuurstof en vooral nitraat. Anoxisch grondwater bevat geen zuurstof en nitraat. Diep anoxisch grondwater is methaanhoudend.

Bedrijfstechnische parameters
Categorie parameters onderscheiden in het Drinkwaterbesluit. Deze lijst is weergegeven in Bijlage A tabel IIIa. Bedrijfstechnische parameters worden vooral gemonitord door het waterbedrijf omdat zij invloed hebben op het bedrijfsproces. Bijvoorbeeld een hoge temperatuur en organisch stof (DOC, TOC) hebben invloed op de nagroei van bacteriën in de leidingen. Andere voorbeelden van parameters zijn zuurgraad, zuurstof, radioactiviteit en bacteriën.

Boringsvrije zone
Bij boringsvrije zones bevindt zich in de ondergrond een aaneengesloten slecht-doordringbare kleilaag. Deze gebieden zijn minder kwetsbaar voor verontreinigingen en aantastingen dan grondwaterbeschermingsgebieden, omdat het water vanaf het maaiveld hierdoor niet in het watervoerende pakket onder de kleilaag terecht komt. Hier gelden daarom ook minder strenge regels voor het gebruik aan maaiveld. Het doorboren van de kleilaag of deklaag is echter wel verboden.

Deklaag
De laag grond die zich tussen het maaiveld en het 1e watervoerende pakket bevindt.

Diep- anoxisch grondwater
Grondwater kan getypeerd worden middels de redox-toestand van het water. Oxisch grondwater bevat zuurstof. Suboxisch grondwater bevat eventueel nog lage concentraties zuurstof en vooral nitraat. Anoxisch grondwater bevat geen zuurstof en nitraat. Diep anoxisch grondwater is methaanhoudend.

Diffuse bronnen
Dit zijn bronnen met een relatief groot oppervlak zoals de toepassing van bestrijdingsmiddelen in de agrarische sector.

Drinkwaterregeling
Ministeriele Regeling van de Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu van 14 juni 2011, nr. BJZ2011046947 houdende nadere regels met betrekking tot enige onderwerpen inzake de voorziening van drinkwater, warm tapwater en huishoudwater. Van belang is artikel 10 en bijlage 3 waarin het meetprogramma en de meetfrequentie is vastgelegd.

Drinkwaterbesluit
Besluit van 23 mei 2011, houdende bepalingen inzake de productie en distributie van drinkwater en de organisatie van de openbare drinkwatervoorziening. Van belang in dit besluit is hoofdstuk 3 “de zorg voor de kwaliteit van drinkwater” en bijbehorend bijlage 3 met normen waaraan het rein water moet voldoen.

Freatisch water
Water afkomstig uit een niet-afgesloten watervoerend pakket.

Grondwaterbeschermingsgebied
Een 'grondwaterbeschermingsgebied' is een gebied dat is aangegeven in de Omgevingsverordening. In dit gebied gelden aanvullende milieuregels om de kwaliteit van het grondwater te beschermen. In de provincie Fryslân is het grondwaterbeschermingsgebied gebaseerd op de aan maaiveld geprojecteerde verblijftijdlijn van 25 jaar in het watervoerende pakket waaruit wordt onttrokken.

Grondwaterbeschermingszones
De verzamelnaam voor alle soorten gebieden die zijn aangewezen ter bescherming van de grondwaterkwaliteit (waterwingebied, grondwaterbeschermingsgebied, koude-warmteopslagvrije zone, boringsvrije zone en intrekgebied).

Intrekgebied vanaf maaiveld
Het aaneengesloten gebied waarbinnen grondwater vanaf maaiveld in de grondwaterwinning terecht komt. Het intrekgebied is daarmee gelijk aan het 'voedingsgebied' van de grondwaterwinning. Inzicht in de ligging van dit gebied is nodig om het provinciale instrument van voorkantsturing effectief in te zetten voor het verminderen van risico's voor de grondwaterkwaliteit.

Kader Richtlijn Water (KRW)
Europese richtlijn met betrekking met als doel het verkrijgen van een goede toestand voor kwantiteit en kwaliteit van grond- en oppervlaktewater.

Kwetsbaarheid grondwaterwinning
De kwetsbaarheid van een grondwaterwinning is met name afhankelijk van de minimale, gemiddelde en maximale verblijftijd van het water (dus ook de verblijftijdspreiding), de bodemopbouw en bodemgeochemie c.q. grondwaterkwaliteit.

Lijnbronnen
Dit zijn bronnen met een grote lengte. Hierbij kan gedacht worden aan grondwaterverontreinigingen die het gevolg zijn van het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen langs spoorwegen of gerelateerd is aan (vracht)autoverkeer.

Metaboliet
Afbraakproduct van een bestrijdingsmiddel. Voorbeelden van metabolieten zijn BAM (afbraakproduct van dichlobenil) en AMPA (afbraakproduct van glyfosaat).

Organische microverontreinigingen
Organische microverontreinigingen zijn organische stoffen die in heel lage concentraties voorkomen: van enkele nano- tot enkele microgrammen per liter. Het gaat bijvoorbeeld om stoffen als gewasbeschermingsmiddelen zoals pesticiden en insecticiden en resten van bodemverontreinigingen.

Organoleptische parameters
Categorie parameters onderscheiden in het Drinkwaterbesluit. Deze lijst is weergegeven in Bijlage A tabel IIIb. Organoleptische parameters hebben vooral invloed op de beleving van het water door de zintuigen (smaak, geur en kleur). Voorbeelden van organoleptische parameters zijn ijzer, mangaan en sulfaat.

Oxisch grondwater
Grondwater kan getypeerd worden middels de redox-toestand van het water. Oxisch grondwater bevat zuurstof. Suboxisch grondwater bevat eventueel nog lage concentraties zuurstof en vooral nitraat. Anoxisch grondwater bevat geen zuurstof en nitraat. Diep anoxisch grondwater is methaanhoudend.

Puntbronnen
Puntbronnen zijn bronnen die een zeer beperkt deel van het oppervlak betreffen. Hierbij kan gedacht worden aan bodemverontreinigingen of lozingen.

Responscurve
Met een responscurve wordt de verblijftijdverdeling in verhouding tot de procentuele hoeveelheid van het onttrokken water aangegeven. Aan de hand van de responscurve kan bijvoorbeeld worden bepaald welk % van het onttrokken water jonger is dan een bepaalde leeftijd. Aan de hand hiervan kan de hydrologische kwetsbaarheid van een winning worden bepaald.

Restopgave
De (rest)opgave voor een winning wordt bepaald door in beeld te brengen:
- Mate waarin doelen (nog) niet worden gehaald (problemen) dan wel mogelijk niet worden gehaald (risico's).
- Oorzaken die ten grondslag liggen aan de gesignaleerde problemen en risico's op basis van een nadere analyse.
- Mate waarin reeds maatregelen zijn genomen om de gesignaleerde problemen en risico's aan te pakken c.q. Af te dekken.

Deze (rest)opgave vormt de basis voor het maken van afspraken over te nemen (aanvullende) maatregelen in het uitvoeringsprogramma.

Retardatie
De meeste verontreinigingen hebben de neiging te adsorberen aan de bodem. Hierdoor verplaatst een verontreiniging zich langzamer in het grondwater dan de stromingssnelheid van het grondwater zelf. Dit vertragende effect wordt retardatie genoemd.

Ruwwater en reinwater
Ruwwater is het grondwater dat onttrokken wordt door de grondwaterwinning en de grondstof vormt voor het afgeleverde drinkwater. Dit ruwe water wordt behandeld en gezuiverd. Dit afgeleverde drinkwater wordt ook wel rein water genoemd.

Saturatie-index (SI)
Deze parameter geeft aan wat het evenwicht is tussen kalk in het (drink)water en het water zelf. Dit is afhankelijk van de pH en de kalkhoudendheid. Bij een hoge SI zal kalk uit het water neerslaan (in de leidingen), bij een lage SI zal kalk oplossen, bij een SI rond nul is er sprake van een evenwicht.

Slecht doorlatende laag
De ondergrond bestaat uit verschillende lagen. Lagen die bestaan uit klei en leem hebben een lage porositeit, waardoor grondwater niet tot zeer moeilijk kan verplaatsen door deze laag. Uit slecht doorlatende lagen kan geen grondwater worden gewonnen. Verontreinigingen vanaf het maaiveld worden door slecht doorlatende lagen tegen gehouden, dan wel vertraagd.

Suboxisch grondwater
Grondwater kan getypeerd worden middels de redox-toestand van het water. Oxisch grondwater bevat zuurstof. Suboxisch grondwater bevat eventueel nog lage concentraties zuurstof en vooral nitraat. Anoxisch grondwater bevat geen zuurstof en nitraat. Diep anoxisch grondwater is methaanhoudend.

Tappunt
Plaats waar het drinkwater, huishoudwater of warm tapwater beschikbaar komt voor gebruik.

Verblijftijd
De tijd die het grondwater nodig heeft om vanaf een bepaald punt naar de grondwaterwinning toe te stromen.

Waterwingebied
Binnen het grondwaterbeschermingsgebied wordt als aparte zone het waterwingebied onderscheiden. Deze zone omvat de winputten en de directe omgeving.

Watervoerend pakket
De ondergrond bestaat uit verschillende lagen. Lagen die bestaan uit zand en grind hebben een hoge porositeit, waardoor grondwater makkelijk kan verplaatsen. Uit watervoerende pakketten kan grondwater worden gewonnen.

Afkortingen

2,4-D	-	2,4-Dichlorophenoxyacetic acid (bestrijdingsmiddel)
AMPA	-	Aminomethylfosforzuur (afbraakproduct van bestrijdingsmiddel glyfosaat)
AOX	-	Absorbeerbare organische koolwaterstoffen
BAM	-	2,6-dichloorbenzamide (afbraakproduct van herbicide dichlobenil)
CBS	-	Centraal Bureau voor Statistiek
DOB	-	Duurzaam Onkruid Beheer
EHS	-	Ecologische Hoofdstructuur
KRW	-	Kader Richtlijn Water
MCPA	-	2-Methyl-4-Chloor Phenoxy Acetic acid (herbicide)
m-mv	-	Meter min maaiveld
MTBE	-	Methyl-tertiair-butylether (additief aan benzine)
NAP	-	Normaal Amsterdams Peil
SDL	-	Slecht Doorlatende Laag
VHK	-	Vluchtige halogeen koolwaterstoffen
Wbb	-	Wet bodembescherming
Wro	-	Wet ruimtelijke ordening
WKO	-	Warmte-Koudeopslag
WVP	-	WaterVoerend Pakket

9 Referenties

Rapporten

BTO, 2016. REFLECT: beoordeling van de risico's van landgebruik voor grondwaterwinningen. Herziene versie van het instrument uit 1999.

KWR, 2017. Grondwaterkwaliteit Nederland 2015-2016. Chemie grondwatermeetnetten en nulmeting nieuwe stoffen.

RIVM, 2016. Protocol gebiedsdossiers voor drinkwaterwinningen, vastgesteld op 14 december 2016.

Royal HaskoningDHV, 2017. Analyse grondwaterkwaliteit Rijn Noord en Nedereems 2017.

Royal HaskoningDHV, 2018. Analyse grondwaterkwaliteit Rijn Oost 2017.

Vitens, 2010. Factsheets grondwaterwinningen

Websites

http://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/

http://www.rivm.nl/Onderwerpen/L/Landelijk_Meetnet_effecten_Mestbeleid

https://www.wetterskipfryslan.nl/kaarten/kaart-peilverhogingen-veenweidegebied

https://www.fryslan.frl/home/kaarten_3208/item/grondwateronttrekkingenkaart_772.html